Bartoněk, Antonín

Příslovečné věty

In: Bartoněk, Antonín. *Řecko-latinská syntax v evropském kontextu.* Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2008, pp. [59]-102

ISBN 9788021046795

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/126306
Access Date: 05. 12. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

6. Příslovečné věty

6.1. Účelové věty

6.1.1. Latina

Spojky a záporky

Spojka: *ut* „aby“, v záporu: *ne* „aby ne“ (téměř výlučně bez *ut*)

Slovesné způsoby

po primárním čase v hlavní větě:	konjunktiv prézentu
po sekundárním čase v hlavní větě:	konjunktiv imperfekta

V pozdní latině nastupují místo spojek *ut* a *ne* spojky *quod, quomodo, per hoc*, např. ve větě *hoc dico quomodo scias* „říkám to, abys to věděl“.

Další formy nabízejících se „účelových“ konstrukcí:

a) Vazby gerundijní a gerundivní (s předložkou *ad*): *missi sunt legati ad orandum „*vyslanci byli posláni, aby prosili“, *ad pacem petendam* „…aby žádali o mír“, (nebo s postpozitivní „předložkou“ *causa, gratia*): *missi sunt petendi causa* „byli posláni, aby žádali“, *pacis petendae causa* „byli posláni, aby žádali o mír“; *rei familiaris augendae gratia* „kvůli rozmnožení stávajícího majetku“.
b) Konstrukce se supinem I.: *venerunt pacem petitum* „přišli žádat o mír“ (po slovesech pohybu).
c) Vazby participiální: *venerunt pacem petentes* (part. prézentu) „přišli, žádajíce o mír“, *venerunt pacem petituri* (part. futura v poklasickém období) „přišli, hodlajíce požádat o mír“.
d) Prostý genitiv gerundiva: *missi sunt legati pacis petendae* „vyslanci přišli s žádostí o mír“ (počínaje dobou Liviovou); srov. Tac. Ann. 2.1.2: *partem ... prolis ... firmandae amicitiae miserat* „poslal část potomstva kvůli upevnění přátelství“.
e) Vazby infinitivní jsou ojedinělé a vesměs pozdější.

Pozn.: Častou substitucí jsou však i vztažné věty s účelovým zabarvením typu *misit legatos, qui pacem peterent* „poslal vyslance, kteří by (= aby) žádali o mír“ anebo ve spojení s komparativem: Cic. Tusc. 1.4.8: *quo commodius disputationes explicentur* = „čímž vhodněji by se dala vyložit pronášená mínění…“ = „aby se tím vhodněji dala vyložit…“ (řečtina mívá však v takovýchto případech spíše vedlejší větu účelovou, uvozenou spojkou ἵνα, nežli větu vztažnou).

6.1.2. Řečtina

Spojky

Prototypická spojka řeckých účelových vět byla ἵνα „aby“, neprototypická ὅπως, ὡς, v poezii i ὄφρα, v epické poezii rovněž ἕως, při negaci pak ἵνα μή, ὅπως μή, ὡς μή nebo jen μή. Srov. i výše str. 44n.
Zvláštní vazby: μή – μηδέ „ani“ – „a ani“, ἵνα τι; „proč?“

Slovesné způsoby

Prototypickým způsobem po *hlavním* čase byl v řečtině konjunktiv, výjimečně s ἄν (nebo κε) po ὅπως, ὡς (nikoli však po spojce ἵνα), příp. indikativ futura jako v obsahových větách snahových, jen zcela výjimečně optativ; po *vedlejším* čase převládá optativus obliquus, méně často tu bývá konjunktiv; ten stává zejména po tzv. konstativním aoristu (tento typ aoristu se vyskytuje v přímé řeči a označuje děj dokonavý, který byl dokončen v okamžiku promluvy /Muchnová 2004:100/), anebo když se finální akce svými důsledky všeobecně promítá do přítomnosti; srov. Pl. Cri. 43b: ἐπίτηδές σε οὐκ ἤγειρον, ἵνα ὡς ἥδιστα διάγῃς „záměrně jsem tě nebudil, abys co nejpříjemněji odpočíval“ (srov. Renna 2000:177).

Pozn.: Primární časy jsou v řečtině ind. prés., pf., fut. I.-III., dále všechny konjunktivy a imperativy, optativ přací i možnosti a aorist gnómický; jako sekundární čas funguje ind. impf., aor. a plpf. a většinou i présens historický a optativus obliquus.

Po optativu přacím nebo potenciálním v hlavní větě dochází mimoto ve větě účelové k atrakci způsobu (*attractio modi*), tj. k použití optativu i ve větě vedlejší (bez ἄν), přičemž po „ireálním“ indikativu historického času ve větě hlavní (při přání nesplnitelném či jakémkoli vyjádření ireality) — anebo i po tzv. modálním imperfektu typu ἐχρῆν, ἔδει „bylo (by) třeba“ — se klade i ve větě vedlejší indikativ historického času (rovněž bez ἄν); srov. např. D. Phil. 1.27.1 οὐ γὰρ ἐχρῆν … ἄρχοντας … οἰκείους εἶναι, ἵν’ ἦν ὡς ἀληθῶς τῆς πόλεως ἡ δύναμις; „což (by) nebylo zapotřebí, …, aby byli (u vás) … veliteli lidé domácí, aby tak vojenská moc opravdu náležela obci?“.

Dodejme, že když jsou v řecké větě účelové doprovázeny spojky ὅπως, ὡς, ὄφρα (zpravidla však nikoli spojka ἵνα) modální partikulí ἄν či κε, získává věta odstín eventuality nebo potenciality; srov. Th. 7.65.2: τὰς γὰρ πρῴρας … κατεβύρσωσαν, ὅπως ἂν ἀπολισθάνοι … ἡ χειρ ἐπιβαλλομένη „pokryli přídě lodí koží, aby házená kotva mohla sklouznout“.

Vyjadřování účelu v řečtině je i jinak dosti pestré. Kromě prototypického konjunktivu a optativu střídného tu přicházejí v úvahu i následující vyjadřovací prostředky:

a) Shora zmíněný indikativ minulého času (po indikativu minulého času ve větě nadřazené); např. Pl. Cri. 44d: εἰ γὰρ ὤφελον, ὦ Κρίτων, οἷοι τ᾽ εἶναι οἱ πολλοὶ τὰ μέγιστα κακὰ ἐργάζεσθαι, ἵνα οἷοι τ᾽ ἦσαν καὶ ἀγαθὰ τὰ μέγιστα „kéž by byla, Kritóne, většina lidí schopna dělat největší zla, aby tak byla schopna dělat i největší dobra“.

b) Prostý infinitiv po slovesech dávání, posílání apod. (Th. 6.50.4: οἱ Ἀθηναῖοι δέκα τῶν νέων προύπεμψαν ἐς τὸν μέγαν λιμένα πλεῦσαι „Athéňané poslali dopředu deset z lodí, aby pluly do velkého přístavu“), resp. ὥστε + infinitiv účinkového původu (s negací μή).

c) Substantivizovaný infinitiv v bezpředložkovém genitivu (Th. 7.84.3 τοῦ πιεῖν ἐπιθυμίᾳ „z touhy po napití“), příp. po předložkách εἰς + 4, πρός + 4, ἐπί + 3 anebo ἕνεκα + 2, vesměs s negací μή (srov. Isocr. Ad Demonicum (orat. 1) 19.7: ἕνεκα τοῦ πλείω ποιῆσαι τὴν ὑπάρχουσαν οὐσίαν „kvůli rozmnožení stávajícího jmění“), častý zejména v raně byzantské řečtině (u kronikáře Malaly v 6. stol. po. Kr. tyto vazby se zpodstatnělým infinitivem více než dvakrát převyšují finitní věty se spojkami ἵνα, ὅπως, ὡς; viz K. Loudová 2006, podle P. Helmse 1971–72:378).

d) Participium futura (leckdy s předchozím ὡς a zpravidla s negací οὐ) anebo i participium prézentu.

e) Řídčeji věta vztažná s odstínem účelovým, v zásadě indikativní (na rozdíl od obdobných vztažných vět konjunktivních v latině); tato řecká věta vztažná mívá přitom často indikativ futura po vzoru řeckých vět snahových.

6.1.3. Rozdíly mezi latinou a řečtinou

a) Podstatně rozdílné je mezi řečtinou a latinou již samotné užívání slovesných způsobů, související s tím, že řečtina má navíc jako modus optativ. Jeho funkční „minulostní“ varianta, zvaná „optativus obliquus“, je využívána v účelových větách, které následující po vedlejším čase ve větě řídící.

b) Porůznu se používá v řečtině i indikativu, zvl. indikativu imperfekta a aoristu po ἔδει, ἐχρῆν a indikativu futura ve větách vztažných se zabarvením účelovým.

c) Latina užívá vztažných vět s účelovým zabarvením častěji než řečtina, a to zpravidla s konjunktivem (řečtina tu naopak zachovává indikativ); typicky latinská je vazba s ablativním tvarem vztažného zájmena *quo* + komparativ („čímž by = aby tím“).

d) Latinská spojka *ut* má v záporu pouhou negativní partikuli *nē* (v řečtině se takového osamoceného μή užívá jen jako možné varianty).

e) Řečtina mívá daleko častěji než latina vazby participiální a infinitivní (tyto později velmi často v podobě zpodstatnělého infinitivu, ať prostého /v genitivu/ či předložkového).

f) Latina naopak v obdobných případech používá vazeb gerundijních nebo gerundivních, příp. supina I.

6.1.4. Srovnání se situací v moderních jazycích

a) V moderních jazycích se objevují vedle účelových vět finitních velmi často i účelové vazby infinitivní (němčina má *um zu* + inf.; angličtina *in order to* + inf.; podobně je tomu ve francouzštině, italštině i španělštině). I čeština zná podobné účelové infinitivní vazby (např. „opsal si to s cílem mít to doma“). Častěji však užívá vedlejších vět uvozovaných spojkou „*aby*“ s inkorporovaným kondicionálním auxiliárem. Ruština má při společném podmětu (i všeobecném) *čtoby* + infinitivní vazbu: „on prišol, čtoby pozdraviť tebja“ = „přišel, aby tě pozdravil“.

b) Ve vedlejších účelových větách finitních bývají v románských jazycích slovesa určitá v konjunktivu (v různých jazycích v různé míře, ale vesměs spíše s klesající frekvencí); germánské jazyky mají dnes v hovorovém jazyku převážně indikativ (němčina), příp. opisné vazby s modálními slovesy (angličtina).

6.1.5. Vybrané příklady

Latina: Příslovečné věty účelové

61. Condiunt Aegyptii mortuos et eos servant domi; Persae etiam cera circumlitos condunt, ut quam maxime permaneant diuturna corpora. (Cic. Tusc. 1.108)
62. Non possumus omnia per nos agere: alius est in alia re magis utilis; idcirco amicitiae comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. (Cic. S. Rosc. 111)
63. Caesar noluit eum locum, unde Helvetii discesserant, vacare, ne propter bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis finibus in Helvetiorum fines transirent et finitimi Galliae provinciae Allobrogibusque essent. (Caes. Gall. 1.28.4)
64. Relinquendum etiam rumoribus tempus, quo senescant. (Tac. ann. 2.77.2)
65. Mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit. Horum patres Pyrrho regi, hosti armato, exercitum in Italia habenti, ut a veneno caveret, praedixerunt, hi legatum consularem, qui auctor esset Prusiae per scelus occidendi hospitis, miserunt. (Liv. 39.51.10 n.)
66. Tu, ut adhuc fecisti, quam plurimis de rebus ad me velim scribas, ut prorsus ne quid ignorem. (Cic. Att. 3.10.3)

67. Sin autem servire meae laudi et gloriae mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu, confer te ad Manlium, concita perditos cives, secerne te a bonis, infer patriae bellum, exsulta impio latrocinio, ut a me non eiectus ad alienos, sed invitatus ad tuos videaris. (Cic. Cat. 1.23)

Řečtina: Příslovečné věty účelové

48. Ἀπεδήμησε…, ἵνα δὴ μή τινα τῶν νόμων ἀναγκασθῇ λῦσαι τῶν ἔθετο. (Hdt. 1.29.1)
49. οὐ γὰρ ἄνευ λόγου καὶ δικαίας αἰτίας οὔτε τόθ᾽ οὕτως εἶχον ἑτοίμως πρὸς ἐλευθερίαν οἱ Ἕλληνες οὔτε νῦν πρὸς τὸ δουλεύειν. (D. Phil. 3.36)
50. ἔδοξε τῷ δήμῳ τριάκοντα ἄνδρας ἑλέσθαι, οἳ τοὺς πατρίους νόμους συγγράψουσιν. (X. HG 2.3.2)
51. Τὸν γραψονθ᾽ ἅ πάντες ἰσθ᾽ ὅτι συμφέρει ζητεῖτε. (D. Ol. 12.1)
52. Ἐψηφίσαντο Ἀθηναῖοι … Αἰγινητῶν μὲν ἑκάστου τὸν μέγαν ἀποκόψαι τῆς χειρὸς δάκτυλον τῆς δεξίας, ἵνα δόρυ μὲν βαστάζειν μὴ δύναιντο, κώπην δ᾽ ἐλαύνειν δύναιντο. (Ael. VH 2.9)
53. λαμβάνει δισχιλίας δραχμὰς, τοῦ μηδεμίαν μνείαν περὶ αὐτῶν … ποιήσασθαι… (Aeschin. Ctes. 114)
54. Πολλάκις Ἀριστείδης οὐκ αὐτός, ἀλλὰ δι᾽ ἑτέρων τὰς γνώμας εἰς τὸν δῆμον εἰσέφερεν, ἵνα μὴ Θεμιστοκλῆς τῇ πρὸς αὐτὸν φιλονεικίᾳ κωλύοι τὰ τῇ πόλει συμφέροντα. (Menge 1999 : § 149.1)
55. Ἔδοξέ μοι εἰς λόγους σοι ἐλθεῖν, ὅπως, εἰ δυναίμεθα, ἐξέλοιμεν ἀλλήλων τὴν ἀπιστίαν. (X. An. 2.5.4n.)
56. ἐκεῖνον πέμπω εἰς ἄστυ, πευσόμενον περὶ τοῦ ἀδελφοῦ. (Lys. 12.16)
57. ἀλλὰ πολλὰς προφάσεις Κῦρος ηὗρισκεν, ἵνα ὑμᾶς τε ἀπαρασκεύους λάβοι καὶ ἡμᾶς ἐνθάδε ἀγάγοι. (X. An. 2.3.22)

6.2. Účinkové věty

Charakter predikátoru je obecně bez sémantického vymezení. Často jsou však v řídící větě přítomna vyjádření míry pomocí adjektiv, adverbií či jiných souznačných větných výrazů typu „takový“, „tak“, „do té míry“ apod.

6.2.1. Latina

Řídící věta obsahuje výrazy: *ita*, *sic*, *tam*, *tantus*, *talis*, *eo modo* atd.

Spojky a záporky

Spojky: *ut* „(tak)že“, v záporu zásadně *ut non* „(tak)že ne“, ale např. i ve slovních spojeních, jako *ea condicione, ut* „pod tou podmínkou, že“, *tantum abest, ut* „tolik chybí, že“ atd.

Slovesné způsoby

Konjunktivy prézentu, imperfekta, perfekta (zřídka plpf.), kladené „nezávisle“, tj. bez zřetele k času věty řídící; klade se tu tedy konjunktiv takového času, jaký by měl indikativ v odpovídající větě nezávislé.

V pozdní latině nastupují i v účinkových větách spojky *quod, quid* s koreláty *sic, ita, tantum* (nikoli s *tam*), místo konjunktivů se tu začíná klást indikativ; srov. italskou větu (překlad Apul. Met., začátek Amor a Psyché): *è così bella che tutti la credono una dea* „je tak krásná, že všichni věří, že je to bohyně“.

6.2.2. Řečtina

Řídící věta obsahuje výrazy míry, jako např. οὗτος, ὅδε, οἷος, ὅσος, τοιοῦτος, τοσοῦτος, τόσος.

Spojky

ὥστε (< ὡς-τε), ὡς (řidčeji) „takže“, ale i bezespoječná propojení typu οἷος (τε), ὅσος (τε) + inf. „takový; tak veliký že; tolik, že“, či vazby typu *komparativ adjektiva* + ἤ „než aby…“, a příp. častá předložková vazba ἐπὶ τούτῳ = ἐφ’ ᾧ (τε), ὥστε „pod tou podmínkou, že…“.

Slovesné způsoby

a) Vedlejší věta s finitními slovesnými tvary (od 5. stol. př. Kr.) a se záporkou οὐ:

ὥστε, ὡς + indikativ příslušného času o účinku skutečném,
ὥστε, ὡς + optativ s částicí ἄν o účinku možném,
ὥστε, ὡς + indikativ historického času s ἄν o účinku neuskutečněném;
to je forma *explicitní*, v níž je účinek představen v plné, konkrétní podobě.

b) Infinitivní vazba se záporkou μή:

ὥστε + infinitiv o účinku virtuálním (možném nebo žádaném), časově nespecifikovaném, představeném komplexně a spíše abstraktně (např. po řídícím infinitivu, nebo často po negované větě), přičemž se zejména účinek v minulém kontextu zpravidla jeví jako účinek skutečný, kdežto účinek v kontextu prézentně-futurálním se projevuje spíše jako účinek možný nebo žádaný (zde se někdy účinková věta dosti blíží větě účelové).

V takovém případě hovoříme o formě *implicitní*, komplexně shrnující (srov. Muchnová 2004:105nn., Renna 2000:179); v českém překladu je určité sloveso často spojeno s jistotním (epistémickým) modalizátorem „moci“, „muset“, event. se schopnostním zabarvením „být s to“.

Pozn.: Dodejme, že podmět infinitivní vazby je v nominativu, pokud se shoduje s podmětem věty řídící; neshoduje-li se s ním, je v akuzativu. Xen. An. 2.2.17 κραυγὴν πολὴν ἐποίουν (sc. Klearchovi vojáci) καλοῦντες ἀλλήλους, ὥστε καὶ τοὺς πολεμίους ἀκούειν· ὥστε οἱ μὲν ἐγγύτατα τῶν πολεμίων καὶ ἔφυγον ἐκ τῶν σκηνωμάτων. Nadělali (sc. vojáci) přitom mnoho pokřiku, jak na sebe navzájem volali, takže je nepřátelé slyšeli (mohli slyšet); takže (= proto) ti z nepřátel, kteří byli nejblíže, dokonce i utekli ze svých stanů.

Zvláštní vazby účinkové v řečtině (vždy ὥστε + infinitiv):

a) Spojení komparativu + ἢ „než“ + infinitiv (např. X. Mem. 3.5.17.4 μάλα φοβοῦμαι ἀεί, μή τι μεῖζον ἢ ὥστε φέρειν δύνασθαι κακὸν τῇ πόλει συμβῇ „vždy se velmi bojím, že se obci přihodí nějaká zlá věc — větší, než aby se dala snést“ (v latině by byla finitní věta s konjunktivem asi v této podobě „*semper sum sollicitus, ne malum maius civitati contingat quam ut (civitas) ferre possit*“ Renna 2000:180).

b) Vazba = ἐφ’ ᾧ (τε) + infinitiv (ale u Hérodota a Thúkydida i indikativ futura) = lat. *ea conditione, ut* + konjunktiv; srov. čes. „s tou podmínkou, že“.

c) Vazba οἷός τέ εἰμι + inf. znamená „jsem způsobilý, aby“ (o získané dispozici), οἷός εἰμι + inf. (o vrozené dispozici /viz Muchnová 2004:110/), příp. ὅσοι + inf. = „tolik, kolik“ anebo οἷόν τέ ἐστι + inf. = „je možné /něco udělat/“. Srov. např. D. Ol. 2.17.6. τινὸς ἤκουον ἀνδρὸς οὐδαμῶς οἷου τε ψεύδεσθαι „jak jsem slyšel od jakéhosi muže, neschopného lhát“, nebo X. Cyr. 6.1.38 εὖ ἴσθι, ὦ Ἀράσπα, ὅτι ταύτῃ τῇ δόξῃ οἷός τ’ εἶ … τοὺς συμμάχους μεγάλα ὠφελῆσαι „dobře věz, Araspo, že s touto pověstí jsi s to velice prospět spojencům.“

d) Srov. dále i řecké osobní spojení τοσούτου δέω, ἀπέχω + inf., následované spojkou ὥστε + inf. = lat. *tantum abest, ut … ut*, čes. „jsem tak vzdálen toho = tolik chybí, abych…, že…“: Lys. 17.1: ἐγὼ δὲ τοσούτου δέω … ἱκανος εἶναι λέγειν, ὥστε δέδοικα μὴ … ἀδύνατος ὦ τὰ δέοντα εἰπεῖν „jsem tak vzdálen toho, abych byl schopen promluvit, že se bojím, že nebudu s to říci, co je třeba říci“, lat. *tantum abest ab eo, ut multum valeam dicendo, ut timeam quoque etiam, ne quae opus sunt ad actionem satis dicere non possim* (Renna 2000:181).

Obraty typu οἷός τέ εἰμι uvozují vlastně věty vztažné s infinitivem; srov. např. Pl. Ap. 31a: ὅτι δ’ ἐγὼ τυγχάνω ὢν τοιοῦτος οἷος ὑπὸ τοῦ θεοῦ τῇ πόλει δεδόσθαι, ἐνθένδε ἂν κατανοήσαιτε. „Že já jsem právě takový, že (totiž) jsem obci dán od boha, (to) byste z tohoto mohli poznat…“. I latina by tu

měla vztažnou větu, ovšem finitní, a to s konjunktivem, srov. Cic. Lex agr. 11. 101: *ego, is consul, qui contionem metuam*, … = „já – onen konsul – takový, že se strachuji před lidovým shromážděním, …“. Anebo srov. i X. Mem. 2.1.15.7 ἢ … δοῦλος ἂν οἴει τοιοῦτος εἶναι οἷος μηδενὶ δεσπότῃ λυσιτελεῖν; = „či si myslíš, že bys byl takovým otrokem, který není žádnému pánu prospěšný?“ — proti latinskému *an te eum servum esse censes, qui nulli domino prosis*“ „…že nejsi žádnému pánu prospěšný“ (srov. Renna 2000:180).

Řecké věty vztažné s účinkovým odstínem mají tedy na rozdíl od latiny indikativ. Srov. např. ještě X. An. 2.5.12.1: τίς οὕτω μαίνεται ὅστις οὐ βούλεται σοὶ φίλος εἶναι; „Kdo je tak šílený, že nechce být tvým přítelem?“

Poznámka k tzv. větám „způsobovacím“:

Ty vznikaly po slovesech *efficiendi* („způsobování“) a v řečtině měly zpravidla podobu vazby infinitivní se spojkou ὥστε (Muchnová 2004:109 je pojímá jako věty obsahové s dynamickým infinitivem, ovšem s neprototypickým ὥστε); naproti tomu v latině mívají opravdu formu vedlejších finitních vět typu *impetrat, ut* + konj. préz., resp. *impetravit, ut* + konj. impf., a do češtiny jsou překládány rovněž finitním způsobem, totiž jako „*dosahuje/dosáhl, že“* (tedy za pomoci české spojky „že“ + indikativ, a nikoli spojky „aby“ s kondicionálním auxiliárem. V současných románských a germánských jazycích ovšem ve finitních obsahových větách obě tyto spojky navzájem zpravidla splývají. — Protože jde o věty obsahující v souvětné konstrukci doplnění obligatorní, zařadili jsme je v této knize do 5. kapitoly mezi věty obsahové (viz str. 56n.).

Muchnová 2006:111n. věnuje pozornost rovněž takovým větám s ὥστε, které podle ní stojí k předchozí větě „v *parataktickém* vztahu důsledkovém“. Vzhledem k tomu, že předchozí věta neobsahuje intenzifikátor a přiřazená věta s ὥστε má v řečtině indikativ, lze tyto konstrukce ve shodě s Muchnovou pokládat za autonomní větné útvary. Dodejme, že takovéto i podobné nezávislé věty jsou známy i z latiny a z moderních jazyků; srov. větné formace uváděné latinským *quare, igitur*, italským *perciò*, anglickým *whence*, německým *weshalb*, českým *pročež, tudíž* apod.

6.2.3. Rozdíly mezi latinou a řečtinou

a) Hlavní, a to velmi výrazný, rozdíl mezi latinou a řečtinou je v tom, že latinské věty účinkové jsou zásadně konjunktivní, kdežto řecké vedlejší věty účinkové jsou buď indikativní (i věty vztažné s účinkovým odstínem), nebo mají podobu infinitivních konstrukcí.

b) Zmíněné infinitivní konstrukce dovolují řečtině rozlišovat celou řadu modalitních účinkových nuancí a zároveň poskytují široké možnosti pro zkrácené idiomatické vyjadřování. Pod vlivem staré řečtiny vytvářela i staroslověnština

své vazby dativu s infinitivem po spojce *jako* ve významu vedlejší věty účinkové (viz Večerka 1984:145).

6.2.4. Srovnání s moderními jazyky

Latina zůstává se svým typem konjuktivních účinkových vět více méně osamocena; jde o její vlastní syntaktickou inovaci, kterou románské jazyky nepřevzaly.

6.2.5. Vybrané příklady

Latina: Příslovečné věty účinkové

68. Thucydidis contiones ita multas habent obscuras abditasque sententias, vix ut intellegantur; quod est in oratione civili vitium vel maximum. (Cic. orat. 30)
69. Totae res rusticae eius modi sunt, ut eas non ratio neque labor, sed res incertissimae, venti, tempestatesque moderentur. (Cic. Verr. II 3.227)
70. Atticus sic Graece loquebatur, ut Athenis natus esse videretur, tanta autem suavitas erat sermonis Latini, ut appareret, in eo nativum quendam leporem esse, non ascitum. (Nep. Att. 4.1)
71. Timoleon, cum aetate iam provectus esset, sine ullo morbo lumina oculorum amisit. Quam calamitatem ita moderate tulit, ut neque eum querentem quisquam audierit neque eo minus privatis publicisque rebus interfuerit. (Nep. Timol. 4.1)
72. Haec verba adeo non moverunt quemquam, ut legati prope violati sint. (Liv. 3.2.6)
73. Nulla est celeritas, quae possit cum animi celeritate contendere. (Cic. Tusc. 1.43)
74. Secutae sunt complures dies continuae tempestates, quae et nostros in castris continerent et hostem a pugna prohiberent. (Ceas. Gall. 4.34.4)
75. Nemo umquam neque poeta neque orator fuit, qui quemquam meliorem quam se arbitraretur. (Cic. Att. 14.20.3)
76. Ista res maior altiorque est, quam ut credi possit. (Sen. epist. 41.4)
77. Et Odyssia Latina est sic incondita tamquam opus aliquod Daedali et Livianae fabulae non satis dignae, quae iterum legantur. (Cic. Brut. 71)

Řečtina: Příslovečné věty účinkové

58. Ὁ Ἄτλας τὸ ὄρος οὕτως ὑψηλός ἐστιν, ὥστε ἐλέγετο ταῖς κορυφαῖς ψαύειν τοῦ οὐρανοῦ. (Paus. 1.33.6)
59. Κῦρος οὕτω φιλότιμος ἦν, ὥστε πάντα μὲν πόνον ἀνατλῆναι, πάντα δὲ κίνδυνον ὑπομεῖναι τοῦ ἐπαινεῖσθαι ἕνεκα. (X. Cyr. 1.2.1)

60. Οἱ Ἕλληνες ἐνετύγχανον τάφροις πλήρεσιν ὕδατος, ὥστε μὴ δύνασθαι διαβαίνειν (nebo ὥστε διαβῆναι οὐκ ἐδύνατο). (X. An. 2.3.10)
61. Ζεὺς ὕσας ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ τὰ πλεῖστα μέρη τῆς Ἑλλάδος κατέκλυσεν· ὥστε διεφθάρησαν πάντες οἱ ἄνθρωποι χωρὶς ὀλίγων τινῶν, οἳ κατέφυγον εἰς τὰ πλησίον ὑψηλὰ ὄρη. (Menge 1999 : § 151.4)
62. Οὗτοι (οἱ σοφισταὶ) εἰς τοῦτο τόλμης ἦλθον, ὥστε ἐπειρῶντο πείθειν τοὺς νεωτέρους, ὡς… (Isoc. In soph. 13.3)
63. Παυσανίας εἰς τοσοῦτο προέβη παρανοίας, ὅσον (= ὥστε) τὴν Ἑλλάδα διανοηθῆναι τοῖς πολεμίοις, οὓς αὐτὸς ἐνίκησε, προδοῦναι. (Menge 1999 : § 151.10)
64. Οἱ θεοὶ τῇ ψυχῇ σῶμα δεδώκασιν, ὥστε τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα ὑπηρετεῖν. (Menge 1999 : § 151.11)
65. ὁ Ξενοφῶν διελέγετο αὐτοῖς δι᾽ ἑρμηνέως περὶ σπονδῶν καὶ τοὺς νεκροὺς ἀπήτει. οἱ δὲ ἔφασαν ἀποδώσειν ἐφ᾽ ᾧ μὴ καίειν τὰς οἰκίας. (X. An. 4.2.19)
66. Οὐδεὶς γὰρ οὕτω ἀνόητός ἐστι ὅστις πόλεμον πρὸ εἰρήνης αἱρέεται. (Hdt. 1.87)
67. Ἡνίκα δ᾽ ἦν ἀμφὶ τὴν τελευταίαν φυλακὴν καὶ ἐλείπετο τῆς νυκτὸς ὅσον (= τοσοῦτον ὥστε) σκοταίους διελθεῖν τὸ πεδίον… (X. An. 4.1.5)
68. εἶτα συνῆγον καὶ συνέσπων (sc. τὰς διφθέρας), ὡς μὴ ἅπτεσθαι τῆς κάρφης τὸ ὕδωρ (X. An. 1.5.10)
69. οἱ δὲ ἀκοντισταὶ βραχύτερα ἠκόντιζον ἢ ὡς ἐξικνεῖσθαι τῶν σφενδονητῶν. (X. An. 3.3.7)
70. Τοσαύτην κραυγὴν καὶ θόρυβον περὶ τὴν σκηνὴν ἐποίησαν ὥστε καὶ τὸν στρατηγὸν ἐλθεῖν. (D. 54.5)
71. ἔχω γὰρ τριήρεις ὥστε ἑλεῖν τὸ ἐκείνων πλοῖον. (X. An. 1.4.8)
72. Τοσούτου δεῖ ἐλέου τινὸς ἄξιος εἶναι ὥστε μισηθείης ἂν δικαιότατ᾽ ἀνθρώπων. (D. 37.49)
73. Ἐπιπίπτει χιὼν ἄπλετος, ὥστε ἀπέκρυψε καὶ τὰ ὅπλα καὶ τοὺς ἄνδρας. (X. An. 4.4.11)
74. ἐν τῷ θέρει τούτῳ ἔπεισαν τοὺς Ἀθηναίους ὥστε ἐξαγαγεῖν ἐκ Πύλου Μεσσηνίους… (Th. 5.35.7)
75. ἐγὼ οὐ μόνον νῦν ἀλλὰ καὶ ἀεὶ τοιοῦτος, οἷος τῶν ἐμῶν μηδενὶ ἄλλῳ πείθεσθαι ἢ τῷ λόγῳ, ὃς ἂν μοι λογιζομένῳ βέλτιστος φαίνηται. (Pl. Cri. 46b)
76. οὕτω σκαιὸς εἶ καὶ ἀναίσθητος, ὥστ᾽ οὐ δύνασαι λογίσασθαι, ὡς… (D. 18.120)

6.3. Příčinné věty

Příčinné věty vyjadřují příčinu nebo důvod děje věty, řídící sloveso je bez sémantického vymezení.

6.3.1. Latina

V řídící větě bývá někdy preparativní výraz *propterea (quod)* „proto, (že)“.

Spojovací výrazy

quod, quia, quoniam, „protože, poněvadž, ježto“ aj.
cum causale „(když), protože, poněvadž, ježto“.

Slovesné způsoby ve větě vedlejší

quod, quia, quoniam s indikativem všech časů — o příčinně objektivní „protože, poněvadž, ježto“;
quod s konjunktivem podle souslednosti časů — o příčině subjektivní „protože prý“;
non quod + konjunktiv prézentu nebo imperfekta + *sed quod, quia, quoniam* „ne že by…, nýbrž … že“;
cum causale „(když), protože, ježto“ s konjunktivem podle souslednosti časů.

V pozdní latině se v příčinných větách vytrácí rozdíl mezi *nam* „neboť“ a *quod, quia* „protože“; navíc přistupuje spojka *car* = *quare* „pročež, protože, neboť“, resp. různé další, většinou složené spojky, jako např. *pro eo quod, in eo quod, ab eo quod, per id quod.*

Jiné prostředky příčinného vyjadřování v latině:

a) věty vztažné se zabarvením příčinným — často s předraženým *quippe, utpote (qui)* + konjunktiv; srov. např. Cic. leg. 3.19 *(tribunorum plebis potestas) pestifera videtur, quippe quae in seditione et ad seditionem nata sit* = „Moc tribunů se zdá zhoubnou, protože vznikla v rozbroji a k rozbroji“.
b) participiální konstrukce spojité i nespojité (ablativ absolutní).

6.3.2. Řečtina

Preparativní výrazy: διὰ τοῦτο, διὰ τόδε, ἐκ τούτου, τούτῳ „proto, z toho důvodu“.

Spojky a záporky

Často tytéž jako v jiných větách, zvl. časových a obsahových. Čistě příčinné jsou vlastně jen spojky διότι, διόπερ (doslova: „proto, že; právě proto“); zejména první z nich však umožňuje rovněž interpretaci „(proto)že“, je ovšem doložena řidčeji než např. ὅτι nebo ἐπεί.

Srov. dále:

ὅτι „protože; proto, že; poněvadž; ježto“ (nejčastěji však funguje jako obsahové „že“),
ἐπεί (δέ), ἐπειδή „když, protože, poněvadž“, ὅτε, ὁπότε (velmi často jako „když“ v tzv. časových větách okolnostních /viz Muchnová 2004:118, 147/),
ὅπερ, ὅπου „když, jelikož“ (rovněž s časovým odstínem),
ὡς „když, protože, poněvadž, ježto, že, aby“ (velmi polyfunkční spojka, často ve významu „(proto)že prý“, tj. o příčině představované jako názor subjektu řídící věty),
διόπερ (často jako textový konektor ve významu „proto“),
οὕνεκα „protože“ (u Homéra a obecně v poezii, často však i v obsahových větách),
εὖτε „protože, když“ (poezie), ὡς, ὅτε „když“ (Homér),
ὁθούνεκα „protože, proto, že“ (u tragiků, avšak velmi zřídka v čistě kauzální funkci).

Záporka je οὐ.

Slovesné způsoby

Určitá slovesa ve vedlejších příčinných větách jsou v řečtině po hlavních časech věty řídící zpravidla v indikativech různých časů (příp. zde jsou potenciální optativy a ireální indikativy minulých časů s ἄν), kdežto po vedlejších časech tu nacházíme místo indikativu velmi často (ale nikoli výlučně) optativus obliquus.

Jiné prostředky vyjadřování příčiny v řečtině:

a) větou vztažnou s odstínem příčinným (zpravidla s určitým slovesem v indikativu /na rozdíl od latiny, kde bývá konjunktiv/),
b) participiální vazbou spojitou anebo nespojitou v genitivu (či akuzativu) absolutním — v obojím případě často buď s předchozím ὡς, jež zde zpravidla uvádí subjektivní přičinu, nebo s předchozími výrazy οἷον, οἷα, ἅτε (o příčině objektivní),
c) vazbami se zpodstatnělým infinitivem, zřídka v prostém dativu τῷ + inf., hlavně však v předložkových vazbách διά + 4 nebo ἐκ + 2.

6.3.3. Rozdíly mezi latinou a řečtinou

1. Ve vedlejších větách v řečtině převládají tvary indikativní, v latině se zde porůznu objevují i konjunktivy podle souslednosti časů.
2. Participiální vazby jsou výrazně častější v řečtině než v latině, konstrukce zpodstatnělého infinitivu v latině chybějí.
3. Latinské *non quod* + konj. („ne že by“), *sed quia* („ale protože“) má proti sobě řecké οὐ διὰ τό + inf., *ἀλλὰ ὅτι…*

6.3.4. Srovnání se situací v moderních jazycích

V moderních jazycích silně převažují vedlejší příčinné věty s indikativy.

6.3.5. Vybrané příklady

Latina: Příslovečné věty příčinné

78. Sed quia natura mutari non potest, idcirco verae amicitiae sempiternae sunt. (Cic. Lael. 32)
79. Ab Anaximandro physico moniti Lacedaemonii sunt, ut urbem et tecta linquerent armatique in agro excubarent, quod terrae motus instaret. (Cic. div. 1.112)
80. Dumnorix omnibus primo precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur, partim quod insuetus navigandi mare timeret, partim quod religionibus impediri sese diceret. (Caes. Gall. 5.6.3)
81. Maiores nostri in dominum de servis quaeri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse et domini morte ipsa tristius. (Cic. Mil. 59)
82. M. Cato ea, quae sensit, prae se tulit, non quo periculum suum non videret, sed nihil sibi nisi de patriae periculis cogitandum putabat. (Cic. Sest. 61)
83. Pugiles etiam cum feriunt adversarium in iactandis caestibus ingemiscunt, non quod doleant animove succumbant, sed quia profundenda voce omne corpus intenditur venitque plaga vehementior. (Cic. Tusc. 2.56)
84. Ego Rufum nostrum laudo, non quia tu, ut ita facerem, petisti, sed quia est ille dignissimus. (Plin. epist. 9.38)
85. Hunc elegimus diem, cum te sciremus esse vacuum. (Cic. Brut. 20)

Řečtina: Příslovečné věty příčinné

79. Ἀλέξανδρος ἐνέπρησε τὰ ἐν Περσεπόλει βασίλεια, ὅτι καὶ οἱ Πέρσαι τὰ τῶν Ἑλλήνων ἱερὰ καὶ πόλεις πυρὶ καὶ σιδήρῳ διεπόρθησαν. (Menge 1999 : § 147.1)

80. Λεωνίδας ἀκούσας ἐπισκιάζεσθαι τὸν ἥλιον τοῖς Περσῶν τοξεύμασι Χαρίεν, ἔφη, ὅτι καὶ ὑπὸ σκιᾷ μαχούμεθα. (Stob. 7.46.90)
81. Μικρολόγος ἐστὶν ὁ ἀχθόμενος, εἰ ἄλλοι μᾶλλον εὐτυχοῦσιν ἢ αὐτός. (Menge 1999 : § 147.4)
82. Πίνδαρον τὸν ποιητὴν οἱ Ἀθηναῖοι ἑνὸς μόνου ῥήματος ἕνεκα ἐθαύμαζον, διότι τὸ ἄστυ αὐτῶν ὠνόμασεν ἔρεισμα τῆς Ἑλλάδος. (Menge 1999 : § 147.6)
83. Ἀλέξανδρος Δαρεῖον νικήσας ἐπέστειλε τοῖς Ἕλλησι θεὸν αὐτὸν ψηφίσασθαι. Ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλα ἐψηφίσαντο, Λακεδαιμόνιοι δὲ τάδε· Ἐπειδήπερ Ἀλέξανδρος βούλεται θεὸς εἶναι, ἔστω θεός. (Ael. VH 2.19)
84. …καὶ Κυλλήνην τὸ Ἠλείων ἐπίνειον ἐνέπρησαν, ὅτι ναῦς καὶ χρήματα παρέσχον Κορινθίοις. (Th. 1.30.2)
85. κακὴν γὰρ αὐτὴν ἐνδίκως ἡγούμενος, αὐτὸς κακίων μητέρ᾽ ἐγένετο κτανών. (E. Or. 505)
86. ὀλέκοντο δὲ λαοί, οὕνεκα τὸν Χρύσην ἠτίμασεν ἀρητῆρα Ἀτρεΐδης. (Hom. Il. 1.10)
87. Ἆρα τὸ ὅσιον, ὅτι ὅσιόν ἐστι, φιλεῖται ὑπο τῶν θεῶν, ἢ ὅτι φιλεῖται ὅσιόν ἐστιν; (Pl. Euthphr. 10a)
88. Ὡς μὲν οὖν δεῖ τὰ προσήκοντα ποιεῖν ἐθέλοντας ὑπάρχειν ἅπαντας ἑτοίμως, ὡς ἐγνωκότων ὑμῶν καὶ πεπεισμένων, παύομαι λέγων. (D. Phil. 1.13)
89. δῆλον γὰρ ὅτι οἶσθα, μέλον γέ σοι. (Pl. Ap. 24d)
90. Ἐκάκιζον ὅτι στρατηγὸς ὢν οὐκ ἐπεξάγοι, αἴτιόν τε σφισιν ἐνόμιζον πάντων ὧν ἔπασχον. (Th. 2.21.3.)
91. οἱ ἐμοὶ φίλοι οὕτως ἔχοντες περὶ ἐμοῦ διατελοῦσιν, οὐ διὰ τὸ φιλεῖν … ἀλλὰ διόπερ καὶ αὐτοὶ ἂν οἴονται… (X. Mem. 4.8.7)
92. εὐδαίμων γάρ μοι ἀνὴρ ἐφαίνετο, …, καὶ τοῦ τρόπου καὶ τῶν λόγων, ὡς ἀδεῶς καὶ γενναίως ἐτελεύτα… (Pl. Phd. 58e)
93. ταλαίπωρος ἄρα τις σύ γε ἄνθρωπος εἶ καὶ οὐδὲ Ἀθηναῖος, ᾧ μήτε θεοὶ πατρῷοί εἰσιν μήτε ἱερὰ μήτε ἄλλο μηδὲν καλὸν καὶ ἀγαθόν. (Pl. Euthd. 302b)

6.4. Časové věty

Časové věty jsou obecně charakterizovány značnou různorodostí po stránce významové i formální. Většina časových spojek je polysémní (tj. často s jinou, víceméně nečasovou, nejčastěji příčinnou sémantickou platností /Muchnová 2004:138/).

6.4.1. Latina

Spojovací výrazy

Jejich spektrum je velmi pestré. Dají se členit na lokalizující (odpovídající na otázku kdy?) a limitující (odpovídající na otázku odkdy? dokdy?, jak dlouho?, jak často?). Vztah mezi současností, předčasností a následností je v nich řešen v rámci tzv. relativního užívání časů. Ten se obráží v latinském slovesném systému, založeném na protikladu současnosti a předčasnosti, resp. následnosti.

Slovesné způsoby

Vesměs jde o indikativy různých časů, jen zřídka o konjunktivy.

Volba slovesného času i způsobu byla v klasické latině velmi silně vázána na konkrétní spojku v rámci relativního užívání časů.

Nejčastější časovou spojkou je *cum,* jež je doloženo zčásti s indikativem, zčásti s konjunktivem podle souslednosti časů.

Cum indikativní je ve dvou případech čistě časové. Patří sem na jedné straně vlastní *cum temporale* (ve významu prostého „když"), jehož souznačná obdoba *quando* se vyskytuje zvláště u Plauta. Tyto dvě spojky jsou v řídící větě uvozovány příslovci nebo příslovečnými výrazy, jako *tum, eo tempore, illo die, hodie, nunc*. Na druhé straně lze sem zařadit indikativní *cum iterativum* („iterativní, opětovací, opakovací") s významem „kdykoli" s konkrétními indikativními časy v latině: s indikativem prézentu, imperfekta a futura I. o současnosti a s indikativy perfekta, plusquamperfekta a futura II. o předčasnosti.

Volněji lze k těmto indikativním typům spojky *cum* zařadit ještě *cum identicum „*tím, že"*,* dále *cum inversum* „když tu", často s příslovci *subito, repente* „náhle" a běžně s indikativem imperfekta nebo présentu historického (po řídící větě většinou s příslovci *vix(dum)* „sotva"*, iam* „již", *nondum* „ještě ne" a zpravidla s indikativem imperfekta nebo plusquamperfekta) a rovněž *cum interea* „když mezitím".

Mezi konstrukcemi *cum* konjunktivního má temporální charakter jen vazba tzv. *cum historického (cum historicum* nebo též *narrativum)* ve významu „když" + konjunktiv imperfekta nebo plusquamperfekta podle souslednosti časů o vyjádření nějaké minulé okolnosti.

Ostatní typy konjunktivního *cum* mají jistou příměs poněkud jiného příslovečného zabarvení — *příčinného (cum causale), přípustkového (cum concessivum)* nebo *adversativního (cum adversativum).* I v nich se kladou konjunktivy podle časové souslednosti.

Ostatní časové spojky v latině

O ději částečně nebo úplně *paralelním*:

dum „zatímco“ (zásadně s indikativem prézentu historického);
dum, quoad, quamdiu (a později i *donec*) „dokud, pokud“ s indikativem všech časů;
dum, quoad (a později i *donec*) „dokud ne, až“ s indikativem všech časů;
dum, quoad (a v neklasické latině i *donec*) ve významu „až by“ s konjunktivem prézentu nebo imperfekta podle souslednosti časů;
dále *dum, dummodo* „jen když“ s konjunktivem présenta nebo imperfekta a se záporkou *nē*;
srov. i *nēdum* + konj. „neřku-li aby, natož aby“.

O ději jednorázovém v minulosti:

postquam, posteaquam „poté co, když“ s indikativy všech časů (samostatně se tu často objevuje indikativ perfekta; ind. prézentu, imperfekta nebo plusquamperfekta se zde vyskytuje spíše jen při vyjadřování průvodní okolnosti, a to zvláště v pozdější latině).

O ději, jenž bezprostředně předcházel před dějem věty řídící:

simulac, simulatque, simul, ubi (primum), ut (primum), cum primum — se samostatnými, tj. z hlediska vidového samostatně kladenými, indikativy perfekta (o dokonavé minulosti) a futura II. (o dokonavé budoucnosti);
spojky *simulac* a *ut* mohou uvozovat i děj opakovaný s indikativy všech časů jako u vazeb platných pro *cum iterativum*; spojka *ut* se objevuje ve této funkci prakticky jen ve spojení s *ut quisque* „jak kdo(koli)“.

O ději, před kterým proběhne (nebo měl by proběhnout) děj věty řídící:

antequam, priusquam „dříve než“ se samostatnými, vidově kladenými indikativy prézentu, perfekta a futura II;
antequam, priusquam „dříve než by“ s konjunktivy imperfekta nebo plusquamperfekta, kladenými podle souslednosti časů.

V pozdní latině se v časových větách místo spojek *ut* „jakmile, když“ a *cum* „když“ stále častěji objevují spojky *quando* „když“ a *quomo(do)* „jak“, srov. např. Itala, Acta 5.24: *quomodo audierunt verba ista* „když uslyšeli tato slova“ (Vulgata: *ut audierunt autem hos sermones*); cit. podle Kieslera 2006:76.

Další změny v pozdní latině:

Spojka *dum* „zatímco“ bývá doplňována příslovcem *interim* „mezitím“; místo *antequam* „dříve než“ a *postquam* „poté co“ nastupují „průhlednější“ sousloví, jako *antea quod, postea quod.*

6.4.2. Řečtina

Časové spojky

Časové spojky byly i v řečtině značně různorodé.

Slovesné způsoby

Rozmanité tu byly i řecké slovesné způsoby:
indikativy různých časů, příp. i historických časů s ἄν,
konjunktivy očekávací nebo opětovací v přítomnosti (s ἄν i bez ἄν),
optativy potenciální či opětovací v minulosti, optativy střídné,
infinitivy (v polovětné vazbě akuzativu s infinitivem po πρίν i v podobě předložkového zpodstatnělého infinitivu),
participia spojitá i nespojitá (absolutní).

A) Děj jednorázový v minulosti:

Spojky ἐπεί, ἐπειδή, ἡνίκα, ὅτε, ὡς „když“ + indikativ nedokonavého nebo dokonavého času (zpravidla minulého) o současnosti nebo předčasnosti v minulosti (spojky lokalizující).
Spojky ὡς, ἐπεὶ τάχιστα, ἐπειδὴ πρῶτον „jakmile“ + indikativ dokonavého minulého času (děj věty časové bezprostředně předchází).
Spojka ἀφ’ οὗ, ἐξ οὗ „od té doby co“ + indikativ dokonavého času (spojky limitující).

B) Děj částečně paralelní v minulosti:

Spojky ἐν ᾧ „zatímco, (zatím)co“ (odpovídá na otázku kdy?) a ἕως 1. „tak dlouho, dokud; po celou dobu, dokud“ (odpovídá na otázku jak dlouho?) + indikativ nedokonavého času (o rozdílu mezi oběma spojkami viz u Muchnové 2004:140nn.).

C) Děj následný v minulosti:

Spojky ἕως 2., μέχρι (οὗ), ἄχρι (οὗ) „dokud ne, pokud ne; (tak dlouho), až“ πρίν 2. „dokud ne; až; do té doby než“ + indikativ zpravidla dokonavého času minulého.

Pozn. 1: Spojky ἕως 2. a πρίν 2. jsou označeny „dvojkou“ podle A.-M. Chanetové 1979, 166; srov. Muchnová 2004:141.

Pozn. 2: Řídící věta, na níž závisí věta s πρίν 2. „dokud ne“, je většinou záporná; řídící věta k ἕως 2. bývá naopak kladná. Naproti tomu syntaktická konstrukce s πρίν 1. „dříve než“ bývá zpravidla uvozena slovesem kladným a konstrukce sama má polovětný charakter vazby akuzativu s infinitivem (děj bývá

zpravidla dokonavý, někdy se zabarvením potenciálním). Překvapující paralelu má při stejných podmětech ruština: „prežde my ujiti, my zaperli kvartiru“ = „než jsme odešli, zavřeli jsme byt“.

D) Děj jednorázový v budoucnosti:

Shora zmíněné spojky ἐπεί, ἐπειδή, ὅτε „když, až“, ἕως 1. „pokud“, ἕως 2., μέχρι „dokud ne“, πρίν 2. „dokud ne, až“, někdy téměř „dříve než“ (πρίν tu bývá obvykle po předchozím záporu) mívají obvykle při vyjadřování budoucnosti konjunktiv prézentu nebo aoristu + ἄν; vyjadřují zde tedy budoucnost v podobě tzv. očekávací (prospektivní) formy podmínkových vět.

První tři z uvedených spojek nabývají přitom zpravidla jednoslovné podoby ἐπάν, ἐπήν, ἐπέαν, ἐπειδάν, ὅταν, po vedlejším čase může být konjunktiv s ἄν nahrazen optativem střídným (opt. obliquus) bez ἄν; záporka je vždy μή.

Ve větách řídících se někdy na následující πρίν upozorňuje korelativním příslovcem πρότερον, πρόσθεν „dříve“. Pokud má řídící věta kladný smysl, nastupuje v časové věti s πρίν 1. zpravidla vazba akuzativu s infinitivem ve významu „dříve než“.

Dodatek k odstavcům C) a D): Závěr o vazbách se spojkou πρίν:

a) Je-li řídící věta kladná, věta s πρίν 1. „dříve než“ má vazbu infinitivní.
b) Je-li řídící věta negativní, věta s πρίν 2. „dokud ne“ je buď indikativní o ději skutečném (vypovídá-li o realitě, zejména ve vztahu k minulosti), nebo konjunktivní s modální částicí ἄν o ději očekávaném (má-li vedlejší věta s πρίν odstín očekávání /či opětování v přítomnosti/) anebo optativní (s optativem střídným).

Pozn.: I po řídící větě záporné následuje někdy πρίν s infinitivem; srov. např. D. De pace 15.2 Καί μοι μὴ θορυβήσῃ μηδεὶς πρὶν ἀκοῦσαι „A ať mi tu nikdo nereptá, dříve než by vyslechl…“, ale jen velmi zřídka se naproti tomu vyskytuje πρίν + finitní slovesný tvar po řídící větě kladné. Srov. Aeschin. In Timarchum 1.64.3: (Ἡγήσανδρος) προσεπολέμει Ἀριστοφῶντι … πρὶν αὐτῷ τὴν αὐτὴν ταύτην ἐν τῷ δήμῳ ἠπείλησεν ἐπαγγελίαν ἀπαγγελεῖν ἥνπερ ἐγὼ Τιμάρχῳ (ἐπήγγειλα). „(H.) bez přestání napadal Aristofónta (= nepřestal napadat Aristofónta, tj. jde v podstatě o „skrytou“ negaci), než mu ten pohrozil, že proti němu zamýšlí podat před lidem týž druh (procesního) oznámení, který já jsem (vznesl) proti Timarchovi“.

E) Děj opakovaný:

Spojovací výrazy: ὅτε, ἕως, ale např. i na opakování děje specializované spojky ὁσάκις, ὁποσάκις.
Vazba pro opakování v přítomnosti: konjuktiv préz. a aor. s ἄν ; záporka μή.

Vazba pro opakování v minulosti: optativ préz. a aor. (v podstatě optativus obliquus bez ἄν, záporka μή).

Pozn.: Je doložen i řecký ekvivalent latinské konstrukce, zvané *cum inversum* (srov. např. latinskou modelovou větu *Iam ver appetebat, cum Hannibal castra movit* = „Již se blížilo jaro, když (tu) Hannibal hnul táborem (tj. vydal se k tažení)“. Srov. s tím Th. 1.50.5: ἤδη δὲ ἦν ὀψὲ καὶ ἐπεπαιάνιστο αὐτοῖς ὡς ἐς ἐπίπλουν, καὶ οἱ Κορίνθιοι ἐξαπίνης πρύμναν ἐκροῦοντο „bylo již pozdě a z jejich strany zazněl vítězný pokřik jakoby k námořnímu útoku, a (tu) se náhle (v latině by zde asi následovalo: *cum repente* „když tu náhle“) dali Korinťané s loďmi na ústup“. Ale srov. i v latině parataktickou konstrukci s *et iam* „a již“: Verg. Aen. 2.705 *Dixerat ille, et iam per moenia clarior ignis auditur* „Domluvil, a již je po hradbách jasnější slyšet oheň“.

Shrnutí o různých formách časových vyjadřovacích prostředků v řečtině:

Převážná část těchto vyjadřovacích prostředků měla větný finitní ráz. Dosti bohaté byly však i polovětné vazby, jednak infinitivní (akuz. s inf. u πρίν 1., ale např. i vazby zpodstatnělého infinitivu), jednak participiální konstrukce, ať už spojité nebo nespojité (genitiv nebo akuzativ absolutní, v pozdější řečtině i nominativ absolutní).

6.4.3. Rozdíly mezi latinou a řečtinou

1. Především v oblasti časových vět je vidět mezi řečtinou a latinou značný rozdíl v různém přístupu k vyjadřování předčasnosti, současnosti a následnosti. Kdežto latina si vybudovala důkladný závislostní systém se vzájemným sřetězením slovesných časů a způsobů, vyplývá v řečtině vzájemný vztah časové závislosti přímo z vidové orientace slovesné formy. Jediný závislostní rys v řečtině je opět zástupný ráz tzv. optativu střídného po čase vedlejším v řídící větě, jenž může ve větě vedlejší zastoupit jak indikativ, tak i konjunktiv s ἄν.

Přitom i v latině se někdy kladou časy užívané ve vedlejších časových větách samostatně (místy dokonce i podle vidové orientace); konkrétně jde o slovesné časy po spojkách *postquam, posteaquam* (ind. perfekta), *simulac, simulatque, ubi* /primum/, *ut /primum/* (ind. perf., avšak fut. II.), *priusquam, antequam* (ind. perf., avšak fut. II.).

2. Slovesné způsoby v řeckých časových větách jsou daleko pestřejší než v latině, zvl. pokud jde o uplatnění konjunktivu s ἄν (při vyjadřování budoucnosti /„očekávání“/), často místo indikativu futura. Hodná zmínky je zvláště infinitivní vazba spojky πρίν, připomínající idiomatické konstrukce u spojky ὥστε v účinkových větách.

3. Řecké participiální vazby v časové funkci v podstatě odpovídají latinským, proti latinskému ablativu absolutnímu tu ovšem stojí řecký genitiv abso-

lutní, ale i občasný akuzativ absolutní (většinou s kratšími idiomatickými vazbami), a později i nominativ absolutní. Užívání spojitého participia je v řečtině o něco bohatší než v latině — s ohledem na širší spektrum řeckých participií. Sekundární zabarvení příčinná, podmínková a přípustková jsou zhruba obdobná jako v latině.

4. Zvláštní temporální formaci s analogickou podmínkovou paralelou představuje v řečtině originálně vybudovaný systém opakování (nebo opětování) děje, odpovídající latinským větám s *cum iterativum,* překládaným českou spojkou „kdykoli". Řečtina tu má proti latinskému (a českému a dnes obecně evropskému) indikativu prakticky vždy konjunktiv s částicí *ἄν,* pokud jde o opakování v přítomnosti, nebo optativ bez *ἄν* (tj. optativus obliquus), pokud jde o opakování v minulosti (tj. v podstatě po vedlejším čase ve větě řídící).

5. Zmínky si zaslouží skutečnost, že se v řeckých časových vedlejších větách prakticky nevyskytuje (na rozdíl od podmínkových vět reálných /viz dále/) indikativ futura. I v tomto případě se tedy v řečtině vyjadřuje budoucnost nikoli indikativem futura, ale příslušným vidovým konjunktivem. Tím je ovšem v řečtině stejným způsobem (tj. konjunktivem) prezentováno jak „očekávání", tak i „opětování" v přítomnosti nebo budoucnosti.

6.4.4. Srovnání se situací v moderních jazycích

Řečtina se v okruhu vedlejších časových vět diametrálně liší od latiny. Ta ovšem má později značně těsné paralely v moderních románských a v podstatě i v germánských jazycích (srov. zejména rozmanité jmenné polovětné vazby i převažující dodržování relativní časové souslednosti v používání indikativů v latině /přes některé v odstavci 1 uvedené výjimky/ i v románských a germánských jazycích). Slovanské jazyky odpovídají se svým slovesným vidovým systémem v hrubých rysech spíše řečtině, což se slovanskému pozorovateli jeví daleko méně sofistikované než systém relativních časů v románsko-germánském světě. Zejména ruština vykazuje přitom dosti hojný výskyt infinitivu i polovětných participiálních vazeb.

6.4.5. Vybrané příklady

Latina: Příslovečné věty časové

A. se spojkou *cum*

86. Fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim vagabantur et sibi victu fero vitam propagabant nec ratione animi quicquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. (Cic. inv. 1.2)

87. Itaque non dubitabo dare operam, ut te videam, cum id satis commode facere potero. (Cic. fam. 13.1.1)

88. De te Catilina, cum quiescunt, probant; cum patiuntur, decernunt; cum tacent, clamant neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet clara, vita vilissima, sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri ceterique fortissimi cives, qui circumstant senatum, quorum tu et frequentiam videre et studia perspicere et voces paulo ante exaudire potuisti. (Cic. Cat. 1.21)
89. Iam nona ferme diei hora erat, cum Romanus nequiquam fatigato milite, postquam nulla spes erat potiundi castris, signum receptui dedit. (Liv. 21.59.5)
90. Vix agmen novissimum extra munitiones processerat, cum Galli cohortati inter se, ne speratam praedam manibus dimitterent, flumen transire et iniquo loco committere bellum non dubitabant. (Caes. Gall 6.8.1)
91. Caedebatur virgis in medio foro Messanae civis Romanus, cum interea nullus gemitus, nulla vox alia illius miseri inter dolorem crepitumque plagarum nisi haec: „Civis Romanus sum“, audiebatur. (Cic. Verr. II 5.162)
92. Epaminondas cum vicisset Lacedaemonios apud Mantineam atque ipse gravi vulnere exanimari se videret, quaesivit, salvusne esset clipeus. (Cic. fin. 2.97)

B. se spojkami *ubi, ut, postquam, posteaquam, simulatque*

93. Ubi vi opus erat, cuncti aderant. (Sall. Iug. 55.7)
94. Sed postquam luxu atque desidia civitas corrupta est, rursus res publica magnitudine sui imperatorum atque magistratuum vitia sustentabat. (Sall. Cat. 53.5)
95. At Hamilcar, posteaquam mare transiit in Hispaniamque venit, magnas res secunda gessit fortuna. (Nep. Ham. 4.1)
96. Anno octavo postquam in Hispaniam venerat, Cn. Scipio udetricesimo die post fratris mortem est interfectus. (Liv. 25.36.14)
97. Sed postquam res eorum civibus, moribus, agris aucta satis prospera satisque pollens videbatur, sicuti pleraque mortalium habentur, invidia ex opulentia orta est. (Sall. Cat. 6.3)
98. Qui (= Mithridates) posteaquam maximas aedificasset ornassetque classes exercitusque permagnos comparasset et se Bosporanis, finitimis suis, bellum inferre simularet, usque in Hispaniam legatos ac litteras misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus. (Cic. Manil. 9)
99. Quod cum animadvertisset Caesar, scaphas longarum navium, item speculatoria navigia militibus compleri iussit, et quos laborantes conspexerat, his subsidia submittebat. Nostri simul in arido constiterunt, in hostes impetum fecerunt atque eos in fugam dederunt. (Caes. Gall. 4.26.4 n.)

100. Hostes proelio superati simulatque se ex fuga receperunt, statim ad Caesarem legatos de pace miserunt; obsides esse daturos polliciti sunt. (Caes. Gall. 4.27.1)

C. se spojkami *dum, donec, quoad, quamdiu*

101. A multis temptatus (= Cato) non modo nullum detrimentum existimationis fecit, sed quoad vixit, virtutum laude crevit. (Nep. Cato 2.4)
102. Scipionem natum et nos gaudemus et haec civitas, dum erit, laetabitur. (Cic. Lael. 14)
103. Milo autem cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus est dimissus, domum venit, calceos et vestimenta mutavit, paulisper dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est, dein profectus est. (Cic. Mil. 28)
104. Non faciam finem rogandi, quoad nuntiatum erit te id fecisse, quod magna cum spe expectamus. (Cic. Att. 16.16 e.16)
105. Sed haec melius ex re et ex tempore constitues; mihi quidem usque curae erit, quid agas, dum quid egeris, sciero. (Cic. fam. 12.19.3)
106. Quibus rebus adductus Caesar non expectandum sibi statuit, dum omnibus fortunis sociorum consumptis in Santones Helvetii pervenirent. (Caes. Gall. 1.11.6)

D. se spojkami *antequam, priusquam*

107. Ante occupatur animus ab iracundia, quam providere ratio potuit, ne occuparetur. (Cic. ad Q. fr. 1.1.38)
108. Si nostri oblitus es, dabo operam, ut istuc veniam, antequam plane ex animo tuo effluo. (Cic. fam. 7.14.1)
109. Antequam de incommodis Siciliae dico, pauca mihi videntur esse de provinciae dignitate dicenda. (Cic. Verr. II 2.2)
110. Antequam audias amicum, antequam interroges, antequam illi aut accusatorem suum nosse liceat aut crimen, irasceris? (Sen. ira 2.29.3)
111. Mors dolorum omnium exsolutio est et finis, ultra quem mala nostra non exeunt, quae nos in illam tranquillitatem, in qua, antequam nasceremur, iacuimus, reponit. (Sen. Ad Marc. 19.5)

E. vyjadřující opakovaný děj

112. Etiam ubi causa sublata est, mentimur consuetudinis causa. (Sen. epist. 46.3)
113. Simulatque natum animal est, gaudet voluptate et eam appetit ut bonum, aspernatur dolorem ut malum. (Cic. fin. 2.31)
114. Democritum potius imitemur quam Heraclitum. Hic enim quotiens in publicum processerat, flebat, ille ridebat; huic omnia, quae agimus, miseriae, illi ineptiae videbantur. (Sen. tranquill. 15.2)

115. Quotiens inter virum et uxorem aliquid iurgii intercesserat, in sacellum deae Viriplacae, quod est in Palatio, veniebant et ibi, invicem locuti, quae voluerant, contentione animorum deposita revertebantur. (Val. Max. 2.1.6)

Řečtina: Příslovečné věty časové

94. Τότε ὁ ἄρχων ἄρχει ἀληθῶς κατὰ δίκην, ὅταν αὐτὸς ἄρχηται ὑπὸ τῶν νόμων. (Menge 1999 : § 157.1)

95. Δαρείου ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ Ἑλλάδα στρατεύσεσθαι μέλλοντος, τοῖς παισὶν αὐτοῦ μεγάλη ἐγένετο στάσις περί τῆς ἡγεμονίας· ἔδει γάρ βασιλέα πρὶν στρατεῦσαι κατὰ τὸν Περσικὸν νόμον βασιλέα ἀποδεῖξαι. (Menge 1999 : § 157.3)

96. Μηδεὶς μηδένα ὄλβιον κρινέτω, πρὶν ἂν αὐτὸν εὖ τελευτήσαντα ἴδῃ. (Menge 1999 : § 157.8)

97. Λυκοῦργος οὐ πρότερον ἀπέδωκε τῷ πλήθει τοὺς νόμους, πρὶν ἐλθὼν μετὰ τῶν κρατίστων εἰς Δελφοὺς ἐπήρετο τὸν θεόν, εἰ συμφέροι τοῖς Σπαρτιάταις πείθεσθαι τοῖς νόμοις, οἷς αὐτὸς ἔθηκεν. (Menge 1999 : § 157.9)

98. Οἱ κύκνοι ἐπειδὰν αἴσθωνται, ὅτι ἀποθνήσκειν αὐτοὺς δεῖ, ᾄδουσι γεγηθότες, ὅτι παρὰ τὸν θεὸν ἀπιέναι μέλλουσιν, οὗ θεράποντές εἰσιν. (Menge 1999 : § 157.11; adapt. Pl. Phd. 84e-85a)

99. Μετὰ τὴν ἐν Ἰσσῷ μάχην Ἀλέξανδρος, ἕως μὲν ἡμέρα ἦν, τοὺς φεύγοντας πολεμίους ἐδίωξεν, ὡς δὲ συνεσκόταζεν ἤδη, ἐπὶ τὸ στρατόπεδον αὐτῶν ἀπετράπετο. (Menge 1999 : § 157.14)

100. Ἐπεὶ διῆλθεν ἐνιαυτός, ἀφ' οὗ Ἀγησίλαος ἐξέπλευσεν εἰς τὴν Ἀσίαν, Λύσανδρος εἰς Σπάρτην ἀπέπλευσεν. (Menge 1999 : § 157.15)

101. Ὁπότε οἱ Ἀθηναῖοι τῆς εἰς Δῆλον θεωρίας ἄρξαιντο, νόμος ἦν μηδένα δημοσίᾳ ἀποκτιννύναι, πρὶν πλοῖον εἰς Δῆλον ἀφίκοιτο καὶ πάλιν εἰς Ἀθήνας ὀπίσω. (Menge 1999 : § 157.18)

102. Ἰφικράτης ὅπου καθεύδοι, ἐν μὲν τῷ στρατοπέδῳ πῦρ νύκτωρ οὐκ ἔκαιε, πρὸ δὲ τοῦ στρατεύματος φῶς ἐποίει, ἵνα μηδεὶς λάθοι προσιών. (Menge 1999 : § 159.1)

103. Ὅπου ἂν οἱ νόμοι μὴ ἰσχύωσιν, ἐνταῦθα πάντα λέλυται καὶ συγκέχυται καὶ ἡ πόλις γίγνεται τῶν κακίστων καὶ ἀναιδεστάτων. (Menge 1999: § 159.11)

104. Ἐπεὶ δὲ ἀφίκοντο πάντες ἐπὶ τὸ ἄκρον, ἐνταῦθα δὴ περιέβαλον ἀλλήλους καὶ στρατηγοὺς καὶ λοχαγοὺς δακρύοντες. (X. An. 4.7.25)

105. Ὡς δὲ ἀνεγνώσθη Ξέρξης στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἐνθαῦτα … στρατιὴν ποιέεται ἐπὶ τοὺς ἀπεστεῶτας. (Hdt. 7.7)

106. Ἠνίκα δειλὴ ἐγίγνετο, ἐφάνη κονίορτος. (X. An 1.8.8)

107. Ταῦτα, ἐπειδὰν περὶ τοῦ γένους εἴπω, τότε, ἂν βούλησθε ἀκούειν, ἐρῶ. (D. 57.16)

108. Ὁ μὲν ἑκὼν πεινῶν φάγοι ἂν ὁπότε βούλοιτο. (X. Mem. 2.1.18)

109. Ἐπειδὰν δὲ κρύψωσι γῇ, ἀνὴρ ἡρημένος ὑπὸ τοῦ δήμου λέγει ἐπ᾽ αὐτοῖς ἔπαινον τὸν πρέποντα. (Th. 2.34.6.)

110. Περιεμένομεν οὖν ἑκάστοτε ἕως ἀνοιχθείη τὸ δεσμωτήριον. Ἐπειδὴ δὲ ἀνοιχθείη, εἰσῆμεν παρὰ τὸν Σωκράτη. (Pl. Phd. 59d)

111. Ἕως μὲν πόλεμος ἦν τοῖς Λακεδαιμονίοις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, παρέμεινεν. (X. An. 2.6.2)

112. Ἐφύλαττεν ἕως ἐξηῦρεν ὅ τι εἴη τὸ αἴτιον. (Lys. 1.15)

113. …στρατηγὸς ὑπ᾽ αὐτῶν ᾑρέθη. καὶ ἕως μὲν ἐτιμᾶτο, πιστὸν ἑαυτὸν (sc. τῇ πόλει) παρεῖχεν. (Lys. 12.66)

114. …ἐν τῷ οἰκήματι τούτῳ ἦσαν, ἕως ἡ κρίσις αὐτοῖς ἐγένετο. (D. 24.136)

115. Ἕωσπερ ἂν ἐμπνέω καὶ οἷός τε ὦ, οὐ μὴ παύσωμαι φιλοσοφῶν. (Pl. Ap. 29d)

116. Δεῖ μὴ περιμένειν ἕως ἂν ἐπιστῶσιν. (Isoc. 4.165)

117. ἐπειδὰν ἅπαντ᾽ ἀκούσητε, κρίνατε. (D. Phil. 1.14)

118. Ὀλίγον πρὶν ἡμᾶς ἀπιέναι μάχη ἐγεγόνει ἐν Ποτειδαίᾳ. (Pl. Chrm. 153b)

119. Οὐ … πρότερόν γε οἱ ξύμπαντες ἐπαύσαντο ἐν ὀργῇ ἔχοντες αὐτὸν πρὶν ἐζημίωσαν χρήμασιν. (Th. 2.65.3.)

120. Οὐ πρότερον κακῶν παύσονται αἱ πόλεις, πρὶν ἂν ἐν αὐταῖς οἱ φιλόσοφοι ἄρξωσιν. (Pl. R. 487e)

121. Οὐ πρότερον παύσομαι πρὶν ἢ ἕλω τε καὶ πυρώσω τὰς Ἀθήνας. (Hdt. 7.8. β.2)

122. Ἔπειθον μὴ ποιεῖσθαι μάχην πρὶν οἱ Θηβαῖοι παραγένοιντο. (X. HG 6.5.19)

123. Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι ταῦτα ἐβουλεύοντο, ἐγίνετο κατὰ συντυχίην τάδε. (Hdt. 3.74)

124. οὔτε τότε Κύρῳ ἰέναι ἤθελε, πρὶν ἡ γυνὴ αὐτὸν ἔπεισε καὶ πίστεις ἔλαβε. (X. An. 1.2.26)

125. ὁ δὲ Κῦρος … δεῖται αὐτοῦ μὴ πρόσθεν καταλῦσαι πρὸς τοὺς ἀντιστασιῶτας πρὶν ἂν αὐτῷ συμβουλεύσηται. (X. An. 1.1.10)

6.5. Podmínkové věty

Ačkoli by se v řadě moderních jazyků na první pohled zdálo, že podmínkové věty jsou poměrně průhledné a celkem snadno podle konkrétních pravidel převoditelné do cizích jazyků, vyvolává jejich klasifikace, zejména v poslední době, dalekosáhlé úvahy. Studenti klasických jazyků, latiny i řečtiny, některé z těchto pochybností už dávno tušili. Zájemci o studium latiny bývají hned z počátku postaveni před úkol rozlišit potenciální formu podmínkového souvětí v latině od formy reálné a ireálné, dobře jim známých z mateřského jazyka. Při studiu staré řečtiny potom k tomu přistupuje — vedle souvětí reálných, potenciálních a ireálných — navíc ještě odlišné vyjadřování futurality (očekávání) a iterativity (opětování jak v přítomnosti, tak i v minulosti).

To vedlo ve školských učebnicích staré řečtiny *de facto* k rozlišování šesti forem podmínkového souvětí (vedle souvětí „hybridních", v nichž se v řečtině — snad více než kde jinde — uvedené formy navzájem do značné míry mísí). Přitom se někdy kladou jiné slovesné způsoby v předvětí (*protasis*) a jiné v závětí (*apodosis*) podmínkových souvětí (snad i proto, že věta vedlejší tu téměř vždy předchází před větou hlavní).

Při naší klasifikaci budeme v zásadě vycházet ze spíše tradičních učebnic, na např. z Rische-Bornemanna a Niederle-Groha-Varcla, budeme však přitom přihlížet i k moderním úvahám o podmínkových větách od grecistů a latinistů (Pinkster, Rijksbaron, Wakkerová, Basile, Crespo, Muchnová), ale např. i bohemistů (Grepl, Karlík) a syntaktiků zabývajících se jinými moderními jazyky.

V užité terminologii se tradičně přidržujeme Niederle-Groha-Varcla, jakkoli uznáváme oprávněnost rozmanitých nových klasifikačních trendů, vyústivších v české syntaktické terminologii v Greplovo a Karlíkovo rozlišování podmínky *otevřené*, k jejíž platnosti se autor výpovědi nevyjadřuje a která zahrnuje otevřenou podmínku reálně možnou, a podmínky *nereálné (kontrafaktuální)*, která zahrnuje podmínku neuskutečněnou a neuskutečnitelnou (Grepl-Karlík, Skladba češtiny 1998:291–303). Muchnová 2004:122nn. zavádí pak pro řečtinu některé věcně dobře promyšlené terminologické inovace, které zde uvádíme v závorce vedle tradičních názvů Niederlových.

Čeština a moderní jazyky na základě syntaktické formy rozlišují zpravidla právě jen následující dva základní typy podmínkového souvětí: formu reálnou a formu ireálnou. Klasické staré jazyky jsou v tomto směru bohatší a rozlišují větší počet takovýchto syntaktických forem, latina tři a stará řečtina celkem šest.

6.5.1. Latina

Spojovací výrazy

Základní spojka *sī* „jestliže, jestliže snad, kdyby" (v archaické latině někdy *ast*), *quodsī* „a jestliže, a kdyby, jestliže pak, kdyby pak", v záporu zpravidla *nisi*

nebo (v archaické latině) *nī* „jestliže ne-, kdyby ne-“ (na rozdíl od *sī nōn*, kde buď zápor patří jen k určitému výrazu, anebo na záporce spočívá zvláštní důraz, zvláště v protikladu); dále pak *sī minus* ve významu „pakli ne“, *nisi* u záporných výrazů jako vyjímací příslovce „leda, leč“, *nisi forte* „leda jestliže snad, leda když snad, leda kdyby snad“, *nisi quod* „ledaže, jenže“, *nisi sī* „leda jestliže, leda kdyby“, *sīn* „pakli“, *sīn autem* „pakli však“, *sive – sive, seu – seu* „buď jestliže – nebo jestliže“, „buď – buď“, „ať – ať“, „buď – nebo“; srov. konečně samotné *sive* nebo *seu* ve významu rozlučovací spojky „nebo“.

Slovesné způsoby

Základní formy jsou v latině tři:

I. Forma reálná:

Protasis: *sī* „jestliže, -li“ + indikativy všech časů (zpravidla prézentu, imperfekta a futura I. o současnosti, perfekta, plusquamperfekta a futura II. o předčasnosti.

Apodosis: indikativy obvykle prézentu, imperfekta, perfekta, futura I. (s ohledem na čas a vid).

II. Forma potenciální:

Protasis: *sī* „jestliže (by) snad“ + konj. prézentu nebo perfekta (s ohledem pouze na vid: „jestliže by snad *činil* × *učinil*“).

Apodosis: indikativy zpravidla prézentu, příp. perfekta (s ohledem hlavně na vid), porůznu i indikativy, zvláště u sloves a vazeb vyjadřujících možnost, nutnost, náležitost (*posse, debēre*, opisné konjugace).

III. Forma ireálná:

Protasis: *sī* „kdyby“ + konjunktiv imperfekta nebo plusquamperfekta o irealitě buď přítomné „kdyby (učinil)“ nebo minulé „kdyby byl (učinil)“.

Apodosis: konjunktivy imperfekta, resp. plusquamperfekta, porůznu i indikativ minulého času na znamení toho, že se výsledek určitě dostavil, zvláště u sloves vyjadřujících možnost, nutnost, náležitost (*posse, debēre*, perifrastické konjugace aj.) U starších autorů, jako u Plauta, bývá někdy konjunktiv imperfekta i o irealitě v minulosti (tak jako minulou irealitu zpravidla i v současné hovorové češtině vyjadřuje přítomné „kdyby učinil“ místo očekávaného „kdyby byl učinil“).

Existují i četné doklady vzájemného míšení těchto tří latinských forem.

V pozdní latině dochází pak k několika změnám (Väänänen 1985, § 380, Kiesler 2006, 78):

a) Místo potenciálního konjunktivu prézentu nastupuje v předvětí často futurum II. (srov. Kiesler, l.c.: *si fuerit…, erit/est* „jestliže bude…, bude/je“), počínaje Vitruviem a Columellou v 1. stol. př. Kr., a zvláště později v juristické latině (např. v obratu *si quis fecerit…* „jestliže to někdo učiní…“). — Obě formace jsou však (kromě 1. os. sing.) tvarově stejné.

b) Příležitostné nahrazování konjunktivu plusquamperfekta v závětí indikativem plusquamperfekta již od doby klasické: Srov. Cic. epist. 12.10.3: *praeclare viceramus, nisi … Lepidus recepisset Antonium* „přeslavně jsme (= byli bychom) zvítězili, kdyby byl Lepidus nepřijal zpět Antonia“; nebo Val. Fl. 7.440: *si timuissem, occideras* „kdybych byl měl strach, zabil jsi mě (= byl bys mě zabil“); podobně tomu je dodnes ve španělštině vyššího stylu: *si tuviese, diera* „kdybych měl, dal bych“.

c) Srov. obdobné zabarvení v podstatě již u Plauta, avšak v opisném tvaru *-urus eram*: Plaut. Cist. 154: *Si tacuisset, tamen ego eram dicturus* „Kdybys byl mlčel, já jsem to hodlal říci“; jde o opisný ireálný typ *Si habuissem, daturus eram*. Ten byl později v Gallii a Hispanii nahrazen opisným typem *Si habuissem, dare habebam* (srov. španělské *si tuviese, daría* „kdybych měl, dával jsem /= bych/“), kdežto v Itálii typem *Si habuissem, dare habui* (srov. italské *se io avessi, darei „*kdybych měl, dal bych“) a v merovingijské latině pak v Gallii, např. u kronikáře Fredegara v 7. století, typem *Si habebam, darem;* srov. např. Fred. 80.11 *Si iubebas, accederemus ad prilium* „Jestliže jsi (= kdybys) to přikazoval, byli bychom šli do boje.“

d) Pokračováním latinského typu *Si tenebam, dare habebam* je dnešní francouzský indikativ imperfekta v předvětí a kondicionál v závětí francouzského podmínkového ireálného souvětí *Si je l'avais, je le donnerais* „Jestliže jsem (= kdybych) to měl, dal bych to“.

e) Dodejme, že shora zmíněné obecné nahrazování konjunktivu imperfekta výraznějším konjunktivem plusquamperfekta, doložené již ke konci římského imperia (Väänänen, § 381), mělo v budoucnu fungovat jako konjunktiv imperfekta v celé řadě románských jazyků.

Jiné formy latinského vyjadřování příslovečného podmínkového vztahu:

– souřadně, paratakticky, tj. v podobě indikativních nebo konjunktivních hlavních vět,
– participiálně, v podobě ablativu absolutního s podmínkovým zabarvením (často s předsunutým *nisi* „leda s …“),
– ve větách vztažných s významem podmínkovým.

6.5.2. Řečtina

Spojovací výrazy

Spojka εἰ „jestliže, -li, jestliže snad, kdyby snad, kdyby“, v záporu εἰ μή „jestliže ne, jestliže snad ne, kdyby snad ne, kdyby ne“.

Spojení εἰ s různými částicemi:
εἰ μή (beze slovesa) „leda, leč, kromě“:
εἰ δὲ μή (beze slovesa) „jinak, sice“ — často po předchozím εἰ μέν (μή) nebo ἐάν μὲν μή anebo εἰ μὴ ἄρα „jestliže ne, ledaže snad“,
εἴτε – εἴτε, ἐάν τε – ἐάν τε, ἤν – ἤν „buď – nebo“,
εἴπερ „jestliže vskutku“, „vždyť“.

Záporka: εἰ μή (proti latinskému *nisi,* event. *sī nōn).*

Slovesné způsoby

Základní formy:

6.5.2.1. Forma reálná

Muchnová 2002:122 hovoří raději o podmínce neutrální (neurčené), pro celé souvětí však i ona připouští termín „souvětí podmínkové reálné“.

Protasis: spojka εἰ „jestliže“ + řecké indikativy v podstatě všech časů (indikativ futura je však poměrně vzácný; bývá totiž často nahrazován konjunktivem příslušné vidové orientace, tj. formou č. II, prospektivní, očekávací čili futurálnou, ale může zde být např. i imperativ I. nebo II.)
Apodosis: indikativy všech časů (indikativ futura je tu přítomen bez omezení), ale může tu být opět imperativ I. nebo II.

L, Ř: Proti latině a moderním jazykům je rozdíl ve zmíněném omezeném používání indikativu futura.

6.5.2.2. Forma prospektivní, očekávací, futurální

Protasis: spojka ἐάν „jestliže“ + řecký konjunktiv prézentu nebo aoristu podle vidové orientace (jakožto podmínka pravděpodobná, kterou mluvčí formuluje jako subjektivní očekávání události, která ještě nenastala; existuje tu určitý rozdíl proti vazbě εἰ + indikativ futura v protasi, která by zachycovala spíše objektivní budoucí děj, ale zejména při překladu do češtiny či jiných moderních jazyků lze obtížně obě tyto formy jazykově odlišit).
Apodosis: zejména indikativ futura, případně imperativ.

Pozn.: οὐ μή + konj. (ποιήσω) = „*určitě neudělám*“.

L, Ř: Forma II. je mezi zkoumanými jazyky doložena jen v staré řečtině. Její předvětí je stejné jako u formy V. (viz níže).

6.5.2.3. Forma potenciální

Protasis: spojka εἰ „jestliže snad“ + řecký optativ prézentu nebo aoristu podle vidové orientace (jakožto podmínka možná, alespoň v aktuální představě mluvčího).
Apodosis: εἰ + optativ prézentu nebo aoristu podle vidové orientace + ἄν.

L, Ř: Forma je kromě řečtiny mezi zkoumanými jazyky dostatečně doložena pouze v latině, třebaže s jinými slovesnými způsoby. Její předvětí je v řečtině stejné jako u formy VI. (viz níže).

6.5.2.4. Forma ireálná (zvaná i kontrafaktuální)

Protasis: spojka εἰ „kdyby“ + řecký indikativ historického (sekundárního) času, tj. imperfekta, aoristu, příp. plusquamperfekta (jakožto podmínka buď nerealizovaná, avšak teoreticky uskutečnitelná, nebo jako nerealizovaná a neuskutečnitelná; Muchnová 2000:127n.).
Apodosis: indikativy historických (sekundárních) časů s ἄν podle vidové orientace.

L, Ř: Forma je doložena v latině i v moderních jazycích. Na rozdíl od latiny i četných moderních jazyků se v řečtině gramaticky nerozlišuje mezi irealitou v přítomnosti a irealitou v minulosti; podobně je tomu však i v ruštině a de facto i v současné hovorové češtině. Uvedený rozdíl ovšem v podstatě vyplývá z kontextové souvislosti.

Předvětí ireální formy je stejné jako u sekundárních časů formy č. I. (viz výše).

Pozn.: Na rozdíl od ireálné nutnosti se existující nutnost vyjadřuje v řečtině použitím imperfekta ἔδει, ἐχρῆν „bylo (by) třeba“ (Muchnová 2002:128).

Dvě přídatné formy iterativní:

6.5.2.5. Forma opětovací (iterativní) o ději opětovaném v přítomnosti

Protasis: spojka ἐάν „kdykoli“ + řecké konjunktivy prézentu nebo aoristu (termín Muchnové 2002:125n., totiž „podmínka obecně platná“, je zde snad přesnější, nicméně sekundární vnějšková charakteristika „iterativní“ se mi

jeví s ohledem na relativně přijatelný český překlad „kdykoli + indikativ prézentu“ jakožto celkem adekvátní).

Apodosis: indikativ prézentu, případně futura.

Předvětí iterativní formy přítomné je stejné jako u formy č. II. (viz výše); má velmi blízko k větě časové s ὅταν aj.

L, Ř: Forma V. je mezi zkoumanými jazyky doložena jen ve staré řečtině.

6.5.2.6. Forma opětovací (iterativní) o ději opětovaném v minulosti

Protasis: spojka εἰ „kdykoli“ + řecké optativy imperfekta nebo aoristu.
Apodosis: řecké indikativy imperfekta nebo aoristu.

Předvětí iterativní formy v minulosti je stejné jako u formy č. III. (viz výše); má rovněž velmi blízko k větě časové s ὅτε aj.

L, Ř: Forma je mezi zkoumanými jazyky doložena jen ve staré řečtině.

Pozn.1: V podstatě je možná kombinace kterékoli protase s kteroukoli apodosí. Toto míšení je v staré řečtině, jak už bylo řečeno, intenzivnější než v jiných jazycích.

Pozn. 2: Nepravé věty podmínkové: (srov. Muchnová 2002:129n.)

a) Tzv. propoziční věty podmínkové: E. Or. 1578 Μέλλω κτανεῖν σου θυγατέρ’, εἰ βούλῃ μαθεῖν „Hodlám, musím (jest mi) zabít tvou dceru, chceš-li (to) zvědět“.
b) Ilokutivní podmínkové věty: Pl. Cri. 45c ἐὰν δὲ βούλῃ εἰς Θετταλίαν ἰέναι, εἰσὶ ἐμοὶ ἐκεῖ ξένοι „Chceš-li jít do Thessalie, mám tam přátele, …“ — nebo i ἐὰν Ζεὺς ὑῇ, τὸ ἱμάτιον εὑρήσεις ἐν τῷ μεγάρῳ „Bude-li pršet, nalezneš plášť v megaru“.
c) Komparativní podmínkové věty: Hdt. 4.36 εἰ δὲ εἰσὶ ὑπερβόρεοί τινες ἀνθρώποι, εἰσὶ καὶ ὑπερνότιοι ἄλλοι „Jestli jsou nějací lidé na dalekém severu, jsou jiní i na dalekém jihu.

6.5.3. Rozdíly mezi latinou, řečtinou, příp. moderními jazyky

Hlavní konfrontační formy:

– zvláště řecké formy č. II. a V. ve srovnání s latinskou formou č. I. (užití řeckého konjunktivu s ἄν proti latinskému indikativu, zvl. proti indikativu futura),
– nebo řecké formy č. III. a VI. proti latinské formě č. II. (užití potenciálního optativu v řečtině /sub III. navíc užití modální částice ἄν v závětí/ proti potenciálnímu konjunktivu prézentu a perfekta v latině),

– anebo řecká forma č. IV. proti latinské formě č. III. (užití indikativu historického času s ἄν proti ireálnímu konjunktivu impf. nebo plpf. v latině, a navíc pak nerozlišování ireality v přítomnosti a minulosti na řecké straně).

Pozn. Moderní jazyky nevyjadřují zpravidla gramatickými formami potencialitu; na druhé straně mají však i některé další prostředky pro vyjadřování ireality:

Srov. např. infinitiv s eventuálně vyjádřeným subjektem, vyjadřující podmínku v češtině: „Já mít peníze, jedu do Prahy“, anebo neshodný imperativ 2. osoby sing. v ruštině: „buď u meňa deňgi, ja by pojechal v Pragu“.

Nebo bezespoječné konstrukce v němčině se změněným slovosledem: „Hätte ich das Geld, würde ich nach Prag fahren“ = Kdybych měl peníze, jel bych do Prahy“.

***

Zatímco latina má tři podmínkové formy, řečtina se od ní liší hlavně tím, že má různých podmínkových forem — jak již víme — šest, z nichž je pět více či méně od latiny odlišných: Jde konkrétně o následujících pět odchylných gramatických uskupení:

– řecká konjunktivní forma s ἄν v protasi („*očekávání*“), proti níž stojí latinská forma reálná s futurem I. nebo II. v protasi a s futurem I. v apodosi,
– s ní spřízněná konjunktivní forma s ἄν v protasi („*opětování v přítomnosti*“), proti níž v podstatě stojí latinská forma reálná s indikativy různých časů v protasi i apodosi,
– dále pak řecká optativní forma bez ἄν v protasi („*opětování v minulosti*“), proti níž v podstatě stojí latinská forma reálná s indikativy minulých časů v protasi i v apodosi,
– ale i optativní forma v protasi bez ἄν a v apodosi s ἄν („*potencialita*“), proti níž stojí latinská forma potenciální s konj. préz. nebo perf. v protasi a nejčastěji s konj. préz. (ale „smíšeně“ dosti často i s ind. préz. nebo futura) v apodosi,
– a konečně řecká ireálná forma indikativu historického času v protasi bez ἄν a v apodosi s ἄν („*irealita*“), proti níž stojí v latině konj. imperfekta nebo plqpf. *v* protasi i apodosi.

Podmínkové souvětí *v nepřímé závislosti* je v latině značně komplikované; naproti tomu v řečtině podléhá nepřímá závislost proti *běžné přímé závislosti prvního stupně* pouze minimálním změnám.

Proti řečtině jsou tu na straně latiny tyto hlavní rozdíly:

– Latina převádí v nepřímé závislosti futurum I. i II. do zástupných tvarů konjunktivů prézentu, imperfekta, perfekta a plusquamperfekta podle sousledností časů. Srov. řeckou větu u X. An. 1.4.12: καὶ οὐκ ἔφασαν ἰέναι, ἐὰν μή τις αὐτοῖς χρήματα διδῷ (konj. préz.), a její latinský ekvivalent *Nega-*

bant se ituros esse, nisi quis ipsis stipendium daret (s konj. impf.). = „Říkali, že se nevydají na cestu, nebude-li jim někdo dávat peníze“.
- Latina si zvykla při nepřímé závislosti ireálných podmínkových souvětí používat perifrastických konjunktivů perfekta a plqpf. na *-urus fuerim* a *-urus fuissem*, kdežto řečtina ponechává slovesné způsoby užívané při závislosti prvního stupně beze změny i při závislosti nepřímé.
- Latina používala při nepřímé závislosti ireálných podmínkových souvětí na slovesech *dicendi, putandi* atd. perifrastických infinitivů na *-urum fuisse* (AcI), resp. *-urus fuisse* (NcI), kdežto řečtina tu používá infinitivů prézentu nebo aoristu prostě jen s modální částicí ἄν (srov. X. Oec. 4.18.2 Κῦρος γε, εἰ ἐβίωσεν, ἄριστος ἂν δοκεῖ ἄρχων γενέσθαι = Cyrus quidem, si vixisset, optimus rei publicae gubernator futurus fuisse videtur „Kdyby byl býval Kýros naživu, zdá se, že by byl býval nejlepším vládcem státu“ (ἄν γενέσθαι jako „ireální“ ἄν + infinitiv aoristu).

6.5.4. Exkurs o řeckých podmínkových formách a vzniku jejich členění

Jako klíčový se nám v tomto směru jeví pohled na celý komplex řeckého podmínkového souvětí z hlediska slovesných způsobů využívaných jednak v předvětí (protasis), jednak v závětí (apodosis):

Vzájemných kombinací těchto způsobů v celém podmínkovém souvětí je známých šest: souvětí reálné, očekávací, potenciální, ireálné, iterativní přítomné a iterativní minulé.

Jinak je tomu v případě oddělené protase a apodose. Různý počet diferencí je na jedné straně u protase a na druhé u apodose, oddělíme-li protasi a apodosi od sebe a budeme je rozebírat každou zvlášť.

A) V protasi existují způsobové formy:

1. indikativní prézentní /a v omezené míře budoucí/: podmínka reálná,
2. konjunktivní s ἄν: podmínka očekávací, ale i podmínka opětovací přítomná — to naznačuje sémantické příbuzenství obou těchto podmínkových forem,
3. optativní: podmínka potenciální, ale i iterativní minulá — to naznačuje jistou blízkost potenciality jako takové a tzv. opětování v minulosti /s optativem jakožto slovesným způsobem spojeným v jistém směru s minulostí/,
4. indikativní minulá: podmínka ireálná, ale i reálná minulá — to naznačuje jisté příbuzenství ireality s minulou realitou, známé i z latiny a jiných jazyků.

To vše znamená, že po vyslovení protase, tj. první části podmínkového souvětí, není většinou ještě zcela jasno, o jakou formu souvětí se bude nakonec jednat:
- indikativní přítomná protasis poskytuje totiž v tomto směru jasnou prognózu, tj. souvětí reálné,

– naopak konjunktivní protasis s ἄν signalizuje buď očekávání, nebo opětování v přítomnosti (či v budoucnosti),
– potenciální protasis předznamenává buď potencialitu, nebo opětování v minulosti,
– zatímco indikativní protasis s minulým časem (zvl. impf. a plpf.) pak signalizuje buď irealitu, nebo minulou realitu.

B) V apodosi podmínkového souvětí rozeznáváme naproti tomu pouze tři odlišné slovesné způsoby:

1. indikativy prézentu a futura /ale např. i všechny imperativy/ ve formě souvětí jednak reálného, jednak opětovacího v přítomnosti a budoucnosti — a rovněž i indikativy minulých časů bez ἄν v souvětí buď reálném nebo opětovacím v minulosti,
2. optativy s ἄν — proti optativům bez ἄν v předvětí (v souvětí potenciálním) nebo proti indikativům minulým bez ἄν v předvětí (v souvětí opětovacím v minulosti),
3. indikativy minulých časů s ἄν — proti indikativům bez ἄν v předvětí (v souvětí ireálném).

Budeme-li pokládat indikativy (zejména přítomné) za bezpříznakovou formu podmínkových vět (srov. Cl. Brixhe, in: M. Bile, Crétois 1998:251nn. aj.), nabízí se klasifikovat podmínkové věty následujícím způsobem:

1. Základní formou je bezpříznaková, obecně indikativní forma reálná (s omezeným výskytem ind. futura v protasi a s variantními imperativy v apodosi) — to je tradiční forma I.
2. Tvary starořeckého futura byly asi původně dosti pozdního data, snad lze jejich vznik klást až někdy do poloviny 2. tis. př. Kr. V mykénštině už jsou doloženy, ale dosti skrovně (8–10 případů), a ještě i u Homéra stává velmi často místo indikativu futura v hlavních větách prospektivní konjunktiv s částicí ἄν. Klasické starořecké futurum ostatně asi vzniklo indikativizací konjunktivu aoristu. Za takovýto prospektivní konjunktiv lze pokládat i konjunktivy v tzv. očekávacích větách včetně tzv. opětovacího (iterativního) zabarvení v přítomnosti a budoucnosti — tedy v podmínkové (nebo přesněji podmínkově-přípustkově-temporální) formě očekávací a přítomné iterativní (tedy ve formách II. + V.).
3. Optativ byl možná v řeckých podmínkových větách, jak se na první pohled zdá, primárně využit ve své funkci potenciální, tak jak na to ukazuje podmínková funkce potenciálního optativu s ἄν ve formě č. III. v apodosi podmínkového souvětí, uplatňující se v téže podobě i v samostatných větách hlavních, nepodmínkových. Je přitom zajímavé, že protasis této podmínkové větné formy obsahuje podmínkovou spojku εἰ „jestliže“ bez částice ἄν. Skutečnost, že se podmínková spojka εἰ zdá být příbuzná s přací (kupitivní) čás-

ticí εἴθε „kéž“, naznačuje, že tu podmínková apodosis mohla být od původu parataktická přací (kupitivní) věta s εἴθε/εἰ, z níž se asi nejprve vyvinuly podmínkově-přípustkové věty s εἰ v přípustkovém významu „*ať už, jakkoli, ačkoli, třebaže, i když*“ a ty se potom přetvořily přes samotné „*když*“ v podmínkové „jestliže“ (dávám k uvážení v této souvislosti, že stará řečtina vlastně nemá čistě přípustkovou spojku „ačkoli“ a prototypická přípustka se tu většinou vyjadřovala participiální formou. Vznik prototypických přípustkových vět bývá totiž pozdějšího data než vznik ostatních kauzálních vět, protože přípustka je výjimkou z kauzálních vztahů: „platí příčina — neplatí následek“.

4. Měla-li podmínková souvětí přací východisko, pak by byl zcela pochopitelný jejich vývoj k formě III. v protasi s εἰ a s původně kupitivně-přípustkovým optativem, a naopak s potenciálním optativem v apodosi.
5. Jak s tímto vývojem dále spojit optativ iterativní o opětování v minulosti, je věc složitější, je však možné si představit, že se v jisté dřívější fázi ono εἰ, původně ve významu „jakkoli“, časem rozdvojilo: jednak v potenciální „jestliže snad“, jednak přes přípustkové „jakkoli“ v temporální iterativní „kdykoli“. Přitom by pak ona minulá orientace v druhém případě vzdáleně souvisela s minulostním rázem optativu jakožto slovesným způsobem s tzv. sekundárními (avšak původně staršími!) osobními příponami.

6.5.5. Vybrané příklady

Latina: Příslovečné věty podmínkové

116. Equidem ego vobis regnum trado firmum, si boni eritis, sin mali, imbecillum. (Sall. Iug. 10.6)
117. Orationes Thucydidis ego laudare soleo, imitari neque possim, si velim, nec velim fortasse, si possim. (Cic. Brut. 287)
118. Haec si tecum patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiamsi vim adhibere non possit? (Cic. Catil. 1.19)
119. Nulla est excusatio peccati, si amici causa peccaveris. (Cic. Lael. 37)
120. Persas, Indos aliasque si adiunxisset Alexander gentes, impedimentum maius quam auxilium traheret. (Liv. 9.19.5)
121. At tum si dicerem, non audirer, non quod alia res esset, immo eadem, sed tempus aliud. (Cic. Cluent. 80)
122. Labebar longius, nisi me retinuissem. (Cic. leg. 1.52)

Podmínková souvětí v druhé závislosti

123. Ariovistus respondet: Qui (= Caesar) nisi decedat atque exercitum deducat ex his regionibus, sese illum non pro amico, sed hoste habiturum. Quodsi eum interfecerit, multis sese nobilibus principibusque populi Romani gratum esse facturum — id se ab ipsis per eorum nuntios compertum habere. (Caes. Gall. 1.44.11 n.)
124. Negat Cicero, si duplicetur sibi aetas, habiturum se tempus, quo legat lyricos. (Sen. epist. 104.32)
125. Quid censes? ratio si esset in beluis, non suo quasque generi plurimum tributuras fuisse? (Cic. nat. deor. 1.78)
126. Hoc loco quaero, si augur factus esses, utrum decreturus fueris id, quod augures omnes usque ab Romulo decreverunt, Iove fulgente cum populo agi nefas esse, an auspicia fueris augur dissoluturus. (Cic. Vatin. 20)
127. Plerique existimant, si Sulla acrius insequi voluisset, bellum eo die potuisse finiri. (Caes. civ. 3.51.3)
128. Ceterum haud dubium fuit, quin, nisi ea mora intervenisset, castra eo die Punica capi potuerint. (Liv. 24.42.3)
129. Id ille si repudiasset, dubitatis, quin ei vis allata esset? (Cic. Sest. 62)

Latina: Další vybrané příklady na nepřímou závislost finitních vět

A. Závislost na neurčitých tvarech slovesných, adjektivech a substantivech

130. Cineas interrogatus a Pyrrho, qualis esset Roma, respondit regum urbem sibi visam. (Iust. 18.2.10)
131. Quo postquam ventum est, perfectis patris mandatis cupido incessit animos iuvenum sciscitandi, ad quem eorum regnum Romanum esset venturum. (Liv. 1.56.10)
132. Philippus omnia castella expugnari posse dicebat, in quae modo asellus onustus auro posset ascendere. (Cic. Att. 1.16.12)
133. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare esset hoc bellum necessarium. (Cic. Manil. 27)

B. Konjunktivní věty závislé na větách konjunktivních

134. Volo, uti mihi respondeas, num quis ex toto collegio legem sit ausus ferre praeter unum te; quae tanta in te fuerit audacia, ut quod novem tui collegae sibi timendum esse duxerint, id unus despiciendum putares. (Cic. Vatin. 17)
135. Memorare possem, quibus in locis maxumus hostium copias populus Romanus parva manu fuderit, quas urbis natura munitas pugnando ceperit, ni ea res longius nos ab incepto traheret. (Sall. Cat. 7.7)

C. Nepřímá řeč, vyjádření následnosti; vyjádření předčasnosti v budoucnosti (tzv. zástupné konjunktivy)

136. Erat nemini dubium, quin Ptolemaeus brevi in regnum restitueretur a senatu populoque Romano. (Cic. Rab. Post. 4)
137. Is (= Divico) ita cum Caesare egit: si pacem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros atque ibi futuros Helvetios, ubi eos Caesar constituisset atque esse voluisset. (Caes. Gall. 1.13.3)
138. Post Cannensem pugnam Hannibal decem milites captos Romam misit iuratos se redituros, nisi de redimendis captivis impetravissent. (Cic. off. 3.113.2)

D. Nepřímá řeč – shrnutí

139. Legationi Ariovistus respondit: sibi mirum videri, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, Caesari negotii esset. (Caes. Gall. 1.34.4)
140. Ad haec Q. Marcius respondit: Si quid ab senatu petere vellent, ab armis discedant, Romam supplices proficiscantur. (Sall. Cat. 34.1)
141. Regulus in senatum venit, mandata exposuit, sententiam, ne diceret, recusavit; quamdiu iure iurando hostium teneretur, non esse se senatorem. (Cic. off. 3.100)
142. Vespasianus in Achaia somniavit initium sibi suisque felicitatis futurum, simul ac dens Neroni exemptus esset: evenitque, ut sequenti die progressus in atrium medicus dentem ei ostenderet tantumque quod exemptum. (Suet. Vesp. 5.5)

Řečtina: Příslovečné věty podmínkové

128. Ἢν (= ἐὰν) τὴν ἐπιστολήν σου ἀναγιγνώσκω, οἱ ὀφαλμοί μου δακρύων πίμπλανται. (Menge 1999 : § 153.1)
129. Ἀγησίλαος εἰ μὲν τοὺς στρατιώτας ἀνδρείως μαχομένους ἴδοι, ἐπῄνει (nebo také ἐπῄνεσεν ἄν) τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν, εἰ δ᾽ ἀδικήσειάν τι, ἐμέμφετο (nebo ἐμέμψατο ἄν) αὐτούς. (Menge 1999 : § 153.2)
130. Εἴ τις ἡμᾶς ἔροιτο, ὅ τι ἐστὶν ἡ φιλοσοφία, τί ἂν αὐτῷ ἀποκριναίμεθα; (Menge 1999 : § 155.2)
131. Ἐὰν παρὰ Σπαρτιάτῃ εὑρεθῇ χρυσὸς ἢ ἄργυρος, θανάτῳ ζημιοῦται. (Menge 1999 : § 155.3)
132. Μὴ κακολόγει τοὺς πλησίον· εἰ δὲ μή, ἀκούσῃ, ἐφ᾽ οἷς λυπηθήσῃ. (Septem Sapientes; Menge 1999 : § 155.9)
133. Διογένης ὁ Σινωπεὺς καίπερ πενέστατος ὢν τὸν βίον ἔζη, ὃν ἡγεῖτο εὐδαιμονέστατον, καὶ οὐκ ἂν ἠλλάξατο τὸν τῶν Περσῶν τε καὶ Μήδων πλοῦτον ἀντὶ τῆς ἑαυτοῦ πενίας. (Menge 1999 : § 155.10)

134. Εἰ τὸ συνεχῶς καὶ πολλὰ καὶ ταχὺ λαλεῖν τοῦ εὖ φρονεῖν ἦν, αἱ χελιδόνες σωφρονέστεραι ἂν ἐλέγοντο ἡμῶν. (Menge 1999 : § 155.15)
135. Τὸν εὐγενῆ νεανίσκον εἶναι δεῖ ἀνδρεῖον, εἴπερ εὖ μαχεῖσθαι μέλλει. (Menge 1999 : § 155.17)
136. Ἀλλ᾽ εἴ τι ἐξέλιπον, σὸν ἔργον ἀναπληρῶσαι. (Pl. Smp. 188e)
137. Εἰ Σωκράτης σωφρονῶν διετέλει, πῶς ἂν δικαίως τῆς οὐκ ἐνούσης αὐτῷ κακίας αἰτίαν ἔχοι. (X. Mem. 1.2.28)
138. Εἰ αὕτη ἡ πόλις ληφθήσεται, ἔχεται καὶ ἡ πᾶσα Σικελία. (Th. 6.91.3)
139. Ἢν δὲ γε καὶ τὰ ἐγὼ ἐλπίζω γένηται καὶ νικήσωμεν τῇσι νηυσί, οὐκ ὑμῖν ἐς τὸν Ἰσθμὸν παρέσονται οἱ βάρβαροι. (Hdt. 8.60.g)
140. κἂν τοῦτο νικῶμεν, πάνθ᾽ ἡμῖν πεποίηται. (X. An. 1.8.12)
141. Καὶ οὐκ ἔφασαν ἰέναι, ἐὰν μή τις αὐτοῖς χρήματα διδῷ. (X. An. 1.4.12)
142. Εἶπεν ὁ Σάτυρος ὅτι οἰμώξοιτο, εἰ μὴ σιωπήσειεν. (X. HG 2.3.55)
143. Ἐπιλίποι ἂν ἡμᾶς ὁ πᾶς χρόνος εἰ πάσας τὰς ἐκείνου πράξεις καταριθμησαίμεθα. (Isoc. 1.11)
144. Τάχιστα δ᾽ ἂν ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ γένοιτο, εἰ πρὸς ἀλλήλους ξυμβαῖεν. (Th. 4.61.7)
145. Εἰ μὴ πατὴρ ἦσθ᾽, εἶπον ἂν σ᾽ οὐκ εὖ φρονεῖν. (S. Ant. 755)
146. Εἰ ἐγὼ ἐπεχείρησα πράττειν τὰ πολιτικὰ πράγματα, πάλαι ἂν ἀπωλώλη. (Pl. Ap. 31d)
147. Καὶ ἢν μὲν ἅδῃ καὶ νήφουσι, χρέωνται αὐτῷ, ἢν δὲ μὴ ἅδῃ, μετιεῖσι. (Hdt. 1.133.16)
148. Εἰ μὲν ἐπίοιεν οἱ Ἀθηναῖοι, ὑπεχώρουν, εἰ δ᾽ ἀναχωροῖεν, ἐπέκειντο. (Th. 7.79.5)
149. Εἴ τις αὐτῷ δοκοίη … βλακεύειν, ἔπαισεν ἂν. (X. An. 2.3.11)
150. ὅ (sc. φῶς) γ᾽ εἰ μὴ εἴχομεν, ὅμοιοι τοῖς τυφλοῖς ἂν ἦμεν. (X. Mem. 4.3.3)
151. εἰ μὲν οὖν ταῦτα λέγων διαφθείρω τοὺς νέους, ταῦτ᾽ ἂν εἴη βλαβερά. (Pl. Ap. 30b)
152. Μὴ ποιήσῃς ταῦτα· εἰ δὲ μή, ἔφη, αἰτίαν ἕξεις. (X. An. 7.1.8)
153. Φιλοκτήτης: Ἀνὴρ ὅδ᾽, εἰ μὴ ᾽γὼ κακὸς γνώμην ἔφυν, προδούς μ᾽ ἔοικεν κἀκλιπών τὸν πλοῦν στελεῖν. (S. Ph. 910)
154. εἰ δέ εἰσι ὑπερβόρεοί τινες ἄνθρωποι, εἰσὶ καὶ ὑπερνότιοι ἄλλοι. (Hdt. 4.36)
155. ἐὰν δὲ βούλῃ εἰς Θετταλίαν ἰέναι, εἰσὶν ἐμοὶ ἐκεῖ ξένοι οἵ σε περὶ πολλοῦ ποιήσονται… (Pl. Cri. 45c)
156. μέλλω κτανεῖν σου θυγατέρ᾽, εἰ βούλῃ μαθεῖν. (E. Or. 1578)

157. Θεοῦ θέλοντος κἂν ἐπὶ ῥιπὸς πλέοις. (Men. Sent. 349 (671))

158. ἐγὼ γὰρ οἰκνοίην μὲν ἂν εἰς τὰ πλοῖα ἐμβαίνειν ἃ ἡμῖν δοίη, μὴ ἡμᾶς ταῖς τριήρεσι καταδύσῃ. (X. An. 3.17)

6.6. Přípustkové věty

Věty přípustkové jsou blízké podmínkovým — s tím rozdílem, že se v nich místo čekaného výsledku určité podmínky uskutečnil (nebo byl by se uskutečnil) výsledek jiný, „který je s onou podmínkou ve sporu“ (Novotný 1957:270).

V zásadě lze přípustkové věty rozdělit na dva typy:

Typ A), tzv. prototypické přípustkové věty (tj. neúčinná je příčina). Základem tohoto vztahu je tedy negace mezi příčinou a očekávaným následkem (Muchnová 2004:134), ale bez viditelného jazykového vyjádření. V češtině bývají spojky „ačkoli, jakkoli, třebaže, třebas, byť i“ — často též „i když“.

Typ B), tradičně označovaný jako věty podmínkově-přípustkové (tj. neúčinná je podmínka, bez ohledu na niž se uskuteční nebo neuskuteční /nebo by se uskutečnil anebo neuskutečnil/ děj věty řídící). Tato okolnost může být buď reálná (české „i když, ani když“) anebo potenciální či ireálná (české „i kdyby, ani kdyby“).

Pozn.: Dodejme, že spojka „i když“ může mít i v češtině dvojí platnost:

1. „Přijdu, i když bude pršet“ (tj. „přijdu“ v každém případě; jde o irelevantní podmínku).
2. „Přišel, i když (=přestože) pršelo“ (pravá přípustka).

6.6.1. Latina

A) Prototypické věty přípustkové

Spojky tohoto typu vět jsou v latině zpravidla vázány na určité slovesné způsoby, tj. jednak na indikativy různých časů anebo na konjunktivy, kladené v zásadě podle souslednosti časů. V hlavní větě bývá příslovce *tamen.*

Spojky s indikativem:

quamquam, etsi, tametsi, etiamsi „ačkoli, třebaže když“ s indikativem všech časů podle indikativní souslednosti časů, tj. s ind. prés,, imperfekta, futura I. o současnosti s dějem věty řídící, nebo s ind. perf., plpf., fut. II. o předčasnosti.

Spojky s konjunktivem:

quamvis „jakkoli, ačkoli“, *licet* „třebas“, *ut* „třebas, ať“ s konjunktivem présenta a perfekta podle souslednosti časů, stejně jako tzv. *cum concessivum* s konjunktivy všech časů (viz výše u vět časových) nebo *dum* přípustkové „jen když“ (rovněž pod větami časovým).

Pozn.: V básnické próze i v pozdější latině bývá *quamvis* s indikativem, naopak u Tacita i jiných autorů bývá *quamquam* s konjunktivem.

V pozdní latině nakonec vymizely spojky *quamquam, quamvis, etsi*, běžně zůstalo jen *etiamsi*; srov. např. Petron. 46.2 *belle erit, etiam si omnia hoc anno tempestas depravavit.* „Bude dobře, i když letos nepohoda všechno poničila“.

Latina zná — proti řečtině — celou řadu přípustkových spojek, často s konjunktivem, zvl. prézentu a perfekta (srov. Cic. De or. 1.44.195 *Fremant omnes licet, dicam quod sentio*. = „I když všichni hlučí, řeknu, co cítím“; nebo Mart. 14.208.1 *Currant verba licet, manus est velocior illis, nondum lingua suum, dextra peregit opus*. = Ačkoli slova běží, ruka je rychlejší nad ně, ještě jazyk nedokončil své dílo, pravice je dokončila“).

I v latině se nacházejí vztažné věty s přípustkovým odstínem; srov. Cic. De or. 1.82.1 *Egomet, qui sero ac leviter Graecas litteras attigissem, tamen Athenis complures tum ibi dies sum commoratus*. = „Já, ač jsem se pozdě a jen povrchně seznámil s řeckým písemnictvím, přece jen jsem se zdržel mnoho dní v Athénách“ (finitní věta s konjunktivem; pro řečtinu nebývá vazba s podobným odstínem v gramatikách uváděna, analogie z jiných obdobných vět však ukazuje, že řečtina ani zde asi ke konjunktivům nesahala). Mimoto se dá přípustka v latině vyjádřit polovětnou vazbou participia spojitého nebo ablativu absolutního (viz níže).

B) Tzv. věty podmínkově-přípustkové věty

Jedinou plnohodnotnou spojkou tohoto typu vět je v latině spojka *etiamsi.* Tato spojka se spojuje buď s indikativem všech časů („i když“) nebo s konjunktivem prézentu a perfekta potenciálním („i kdyby snad“) anebo s konjunktivem imperfekta a plusquamperfekta ireálným („i kdyby“) podle modelu latinských vět podmínkových (viz výše). Toto *etiamsi* nabývá v pozdější latině širokého uplatnění v přípustkových větách všeho druhu. Srov. už zmíněnou větu u Petronia 46.2.

6.6.2. Řečtina

V staré řečtině se uplatňuje prototypická (tj. vlastní, opravdová) přípustka typu A ve větné podobě se spojkami εἰ καί nebo καί εἰ „ačkoli, jakkoli, třebaže, když“ pouze výjimečně. Zpravidla se nahrazuje polovětnou participiální konstrukcí, a to buď v podobě participia spojitého, nebo v nespojitých konstrukcích typu genitivu či akuzativu absolutního — eventuálně s předsunutým καίπερ „jakkoli, i když“ (a s negací οὐ).

Tyto věty se někdy blíží k tzv. konfrontačním souvětím typu českých vět se spojkou „zatímco, kdežto“ (v latině by tomu odpovídalo tzv. *cum adversativum* s konjunktivy podle souslednosti časů). Podle některých lingvistů mezi řecké přípustkové spojky patří i věty se spojkou ἐπεί se zdůvodňovacím významem „když, i když, ačkoli, vždyť“.

Hlavní výrazové prostředky řeckých propozic typu A jsou tedy:
- participium spojité, např. X. Mem. 3.1.4.5 καὶ ὁ μαθὼν ἰᾶσθαι, κἂν μὴ ἰατρεύῃ, ὅμως ἰατρός ἐστιν = „Ten, kdo se naučil léčit, i když neléčí, je přesto lékař“ (s případnou částicí καίπερ), podobně tomu bylo porůznu i v latině,
- genitiv nebo akuzativ absolutní v řečtině (proti ablativu absolutnímu v latině),
- předložková vazba zpodstatnělého infinitivu: χωρίς „stranou, kromě“ + 2, πρός „vedle“ + 3.

Podmínkově-přípustkové věty typu B mají naopak pravidelnou větnou podobu se spojkou εἰ καί nebo καί εἰ a lze je pokládat za obdobu podobných vět v latině i moderních jazycích.

6.6.3. Rozdíly mezi latinou, řečtinou, příp. moderními jazyky

Hlavní, a od mnoha jazyků odchylná specifičnost staré řečtiny je v tomto ohledu téměř výlučné používání polovětných participiálních vazeb u přípustkového typu A. – Nicméně běžná je např. i přípustková participiální vazba v ruštině.

6.6.4. Vybrané příklady

Latina: Příslovečné věty přípustkové a podmínkově-přípustkové

143. Ille (= Hamilcar) etsi flagrabat bellandi cupiditate, tamen paci serviendum putavit, quod patriam exhaustam sumptibus diutius calamitates belli ferre non posse intellegebat. (Nep. Ham. 1.3)
144. Medici quamquam intellegunt saepe, tamen numquam aegris dicunt illo morbo eos esse morituros. (Cic. div. 2.54)
145. Sapiens quamvis se ipso contentus sit, amicis illi opus est. (Sen. epist. 9.15)
146. Ut rationem Plato nullam afferret — vide, quid homini tribuam — ipsa auctoritate me frangeret. (Cic. Tusc. 1.49)
147. Licet vastum traieceris mare, sequentur te, quocumque perveneris, vitia. (Sen. epist. 28.1)
148. Socrates cum facile posset, educi e custodia noluit. (Cic. Tusc. 1.71)

Řečtina: Příslovečné věty přípustkové a podmínkově-přípustkové

159. Ἐγὼ δέ, κἂν ὑμεῖς γελᾶτε, ὅμως εὖ οἶδ’ ὅτι ἀληθῆ λέγω. (Pl. Smp. 213a)

160. Οὐδὲ γὰρ εἰ πάντες καὶ πᾶσαι συνεβούλευον αὐτῷ μένειν, ἔμενε ἂν. (Hdt. 8.103)

161. Γελᾷ δ’ ὁ μῶρος, κἂν τι μὴ γελοῖον ᾖ. (Men. Sent. 165 (108))

162. ἡμεῖς δὲ συνναῦταί γε τοῦδ’ Ὀδυσσέως ὄντες τὸ λοιπὸν Βακχίῳ δουλεύσομεν. (E. Cyc. 708)

163. τίνος δ’ ἐκποδὼν γενομένου μᾶλλον ἥσθησαν οἱ πολέμιοι ἢ Ἀγησιλάου καίπερ γηραιοῦ τελευτήσαντος; (X. Ages. 11.15)

164. εἰρημένον γὰρ δίκας μὲν τῶν διαφορῶν ἀλλήλοις διδόναι καὶ δέχεσθαι, ἔχειν δὲ ἑκατέρους ἃ ἔχομεν, οὔτε αὐτοὶ δίκας πω ᾔτησαν οὔτε ἡμῶν διδόντων δέχονται, … (Th. 1.140.2.2)

6.7. Srovnávací věty

Věty srovnávací jsou v latině a staré řečtině celkem obdobné, zejména pokud jde o typ přirovnávacích spojek, adverbií, partikulí; avšak i slovesné způsoby jsou tu obdobné modům z jiných větných útvarů. Na jedné straně nacházíme v řečtině indikativ (při vyjadřování reality), konjunktiv s *ἄν* (při vyjadřování eventuality nebo opětování), resp. optativ střídný, dále pak optativ s *ἄν* (při vyjadřování potenciality) a indikativ historického času s *ἄν* (při vyjadřování ireality); na straně druhé máme v latině hlavně indikativ, ale porůznu i konjunktiv potenciální nebo ireální, např. velmi často u modálních sloves *possum, volo, opto, credo* apod. Srov. Cic. Fam. 3.9.4 *serius misi litteras quam vellem* „poslal jsem dopis později, než bych chtěl“.

Značná míra paralelismu se však objevuje i mezi latinskými a řeckými srovnávacími větami podmínkovými, jež jsou uvozovány latinskými spojkami *tamquam (sī), quasi, non secus, aliter ac sī* anebo paralelními řeckými souslovími, jako ὥσπερ ἂν εἰ, καθάπερ ἂν εἰ, οἷονπερ ἂν εἰ.

Řečtina mívá však i vlastní specifické vazby: X. Mem. 1.2.64 ὅς ἀντὶ μὲν τοῦ μὴ νομίζειν θεούς … φανερὸς ἦν θεραπεύων τοὺς θεούς „který — místo toho, aby bohy neuznával — veřejně bohy uctíval“ (srov. lat. *qui potius quam deos esse negaret, palam deos coluit*; podle E. Renny 2000:208).

6.7.1. Vybrané příklady

Latina: Příslovečné věty srovnávací

149. Quam citissime conficies, tam maxime expediet. (Cato agr. 64.2)
150. Nam debeo sperare omnes deos, qui huic urbi praesident, pro eo mihi ac mereor relaturos esse gratiam. (Cic. Catil. 4.3)
151. Virtus eadem in homine ac deo est. (Cic. leg. 1. 25)
152. Hic est obstandum, milites, velut si ante Romana moenia pugnemus. (Liv. 21.41.15)
153. Tantus patres metus de summa rerum cepit, velut si iam ad portas hostis esset. (Liv. 21.16.2)

Řečtina: Příslovečné věty srovnávací

165. Δακρύεις, ὥσπερ ἂν εἰ οἱ φίλοι σου ἐπιλάθοιντο (nebo ἐπελάθοντο). (Menge 1999 : § 154.a)
166. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων βιοτεύουσιν, ὥσπερ ἂν εἰ ἐπὶ τῷ ἀπολαύειν τῶν ἡδονῶν εἰς τοὺς ἀνθρώπους κατέστησαν (nebo καταστᾶιεν) (Menge 1999 : § 154.2)
167. Πολλοὶ τὸν θάνατον δεδίασιν ὡς εὖ εἰδότες ὅτι μέγιστον τῶν κακῶν ἐστιν. (Menge 1999 : § 178.c2)

6.8. Obecné závěry o příslovečných větách

1. U každého typu příslovečných vět vedlejších jsou výrazné rozdíly mezi latinou a řečtinou, ve velké míře zejména u vět účinkových, časových, podmínkových a přípustkových, v poněkud menší míře snad u účelových a příčinných vět.

2. Avšak i u účelových a příčinných vět se objevují mezi latinou a řečtinou určité diference. V řeckých účelových větách je to zejména jiný modus po minulém čase ve větě hlavní, totiž optativ. Ten zde ovšem reprezentuje „souslednostní“ náhradu za konjunktiv jen zdánlivě, ve skutečnosti byl totiž optativ slovesný způsob, který byl asi od původu ve své podstatě nějakým způsobem spojen s minulostí, jak na to ukazují sekundární osobní přípony optativu ve srovnání s řeckým konjunktivem (jenž vykazuje osobní přípony primární). V moderních jazycích se z účelových vět vytrácejí konjunktivy a eventuálně se nahrazují modálními slovesy.

3. U vět příčinných lze na latinské straně pozorovat poněkud silnější zastoupení konjunktivu u příčinných spojek jako celku. Samotné spektrum používaných spojek je však v obou jazycích přibližně vyrovnané.

4. O něco pestřejší je soubor latinských spojek časových proti řeckým; zatímco na latinské straně si zaslouží pozornost samostatné, tj. nikoli relativní, kladení indikativů u některých spojek, na řecké straně poutají pozornost zejména různorodé konstrukce řecké spojky πρίν (zvl. její spojení s infinitivem).

5. Infinitiv překvapuje i jako častá vazba polovětných konstrukcí účinkových — jakožto snad i sémanticky poněkud odlišná alternativa k řeckým větám indikativním; ty stojí v řečtině ve výrazném protikladu vůči výlučně konjunktivním účinkovým větám v latině. Ale srov. např. i českou infinitivní vazbu: „Byl příliš stár zvednout to“.

6. U příčinných a časových vět se tedy latinský stav blíží analogickým větám v moderních jazycích — ovšem s výrazně nižším zastoupením konjunktivů na straně moderních jazyků. To platí ovšem zvláště o účinkových větách, které se v moderních jazycích v tomto směru spíše blíží řečtině, ale bez infinitivních konstrukcí.

7. Se slovanskými jazyky spojuje řečtinu zejména to, že se v ní vedlejší věty nenacházejí v závazných souslednostních relacích na větách řídících.

8. Největší rozdíly vykazuje srovnání latinských a řeckých vět podmínkových (šest různých forem proti třem latinským a dvěma v moderních jazycích). Ale je tu i další výrazná diference, totiž řecká absence rozdílu mezi přítomnou a minulou irealitou.

9. Typickou zvláštností řečtiny je modální užívání částice ἄν *nejen* s konjunktivem, optativem nebo indikativy sekundárních časů, ale i s formami infinitivními a participiálními.

10. Proti velmi těsné shodě mezi latinou, řečtinou a moderními jazyky u tzv. vět podmínkově-přípustkových naopak překvapuje na straně řečtiny téměř úplná náhrada prototypických spojkových přípustkových vět participiálními vazbami; ty ovšem bývají i u ostatních příslovečných vět v řečtině poměrně hojné. V latině se naproti tomu často objevují konjunktivní vztažné věty s příslovečným zabarvením.

Literatura

Gramatiky a kompendia

L: Novotný 1957:245–274, 1955:180–190, Hofmann-Szantyr 1965:572–684, Scherer 1975:235–272, Pinkster 1988, Menge-Burkard-Schauer 2000:807–863;
Ř: Niederle-Groh-Varcl 245–253, Bornemann-Risch 287–299, Schwyzer--Debrunner 1950:646–688, Menge-Thierfelder-Wiesner 1999:194–205, Rijksbaron 2000:115–131, Renna 2000:177–206, Basile 2001:665–800, Crespo 2003:399–448, Muchnová 2004:97–148, 161–172.

Další stati

L: Blümel 1979, Bolkestein 1980a, Calboli 1966-1968, 1980, 1983, 1997b, 2002, 2003, Coleman 1975, Dik 1978, Harris 1986, Iordache 1977, Kiesler 2005:75-80, Lakoff 1968, Lavency 1998, Pinkster 1983, Serbat 1986, Traina-Bertotti 1993;

Ř: Amigues 1977, Bakker 1988 Calboli 1966-1968, 1995, 1997a, 1999, Chanet 1979, 1986, Clinquart-Isebaert 1984, Coleman 1975, Delaunois 1972, García-Ramón 1989, Greenberg 1986, Hedin 2000, Hernández Muñoz 1991, Karlík 1989, 1999, Krylová 1997, Maraldi 1998, Muchnová 1990, 1991, 1992, 1993, 2001, 2002, Pino Campos, 1991, Rijksbaron 1986, Taillardat 1983, Vaughn 1975, Wakker(ová) 1987.